

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Üldkeeleteaduse osakond

Piia Taremaa

FIKTIIVNE JA REAALNE LIIKUMINE EESTI KEELES

Magistritöö

Juhendajad dotsent Ilona Tragel ja
professor Renate Pajusalu

Tartu 2010

SISUKORD

1. Sissejuhatus	3
1.1. Töö eesmärk	3
1.2. Fiktiivse liikumise uurimine keeleteaduses	4
1.3. Materjali valik	6
1.4. Analüüsivahendid: semantilised rollid	11
2. Teoreetilised lähtekohad	14
2.1. Fiktiivse liikumise käsitlusi	14
2.2. Fiktiivse liikumise kategoriseerimine	18
2.3. Fiktiivse liikumise väljendamine võrrelduna reaalse liikumise väljendamisega	22
2.3.1. Liikumisverbid fiktiivse ja reaalse liikumise konstruktsioonides	24
2.3.2. Fiktiivse ja reaalse liikumise lausete argumentstruktuur	25
3. Fiktiivse ja reaalse liikumise väljendamise sarnasusi ja erinevusi eesti keeles	27
3.1. Fiktiivse liikumise konstrueerimisest	28
3.2. Liikumisverbid fiktiivse ja reaalse liikumise väljendites	30
3.3. Fiktiivse ja reaalse liikumise lausete argumentstruktuur	36
3.1.1. Liikumisruumi markeerimine: ruumirollid	36
3.1.1.1. Üldised sarnasused ruumisuhete markeerimisel	36
3.1.1.2. Erinevused ruumisuhete markeerimisel	41
3.1.2. LIIKUMISVIISI markeerimine	50
Kokkuvõte	54
Lühendid	57
Kirjandus	58
Fictive and actual motion in Estonian. Summary	62

1. Sissejuhatus

Fiktiivse liikumise väljendid kajastavad dünaamilisena reaalselt staatilisena eksisteerivat, nt *Tee läheb järve äärde, Kalju kerkib veest, Linn kaugenest meist, Suunas pilgu metsa poole, Siit näeb kaugelt, Puu heidab varje*. Siinses töös vaatlen fiktiivse liikumise tüüpi, mille korral liikuvana kujutatakse entiteeti, mis on tüüpiliselt LIIKUMISTEE ning dünaamilisust väljendab eeskätt liikumisverb (nt *Tee viib üle põllu, Rada keerab vasakule*).

Esimeses peatükis esitan uurimistöö konkreetsemad eesmärgid, puudutan fiktiivse liikumise uurimislugu, piiritlen uurimismaterjali ning annan ülevaate analüüsivahendina kasutatavatest semantilistest rollidest.

Töö teoreetilises, teises peatükis otsin vastuseid küsimustele, mis laiemalt motiveerib fiktiivse liikumise malli rakendamist millegi asukoha märkimiseks, miks eelistatakse teatud kontekstides dünaamilist konstruktsiooni staatilisele, kuidas on võimalik fiktiivset liikumist kategoriseerida ning millised piirangud on staatilise situatsiooni kirjeldamisel dünaamilisena.

Töö uurimuslikus, kolmandas peatükis käsitlen kitsamalt fiktiivset liikumist eesti keeles, tuginedes peamiselt eesti kirjakeele korpusele. Põhirõhu asetan sellele, mida fiktiivse ja reaalse liikumise lausetes väljendatakse ja mida mitte, ning kuidas seda tehakse.

1.1. Töö eesmärk

Fiktiivset ja reaalselt liikumist saab väljendada samade keeleliste vahenditega. Lause *Mari läheb üle põllu* väljendab reaalselt liikumist, lause *Tee läheb üle põllu* aga fiktiivset liikumist. Siinse töö üks eesmärke on semantiliste rollide abil näidata, kas ja kuidas erineb fiktiivse ja reaalse liikumise korral ruumi ning muude oluliste

liikumissündmusega seotud elementide kirjeldamine, kui fiktiivselt liikuvana kujutatakse LIIKUMISTEENA funktsioneerivat entiteeti. Ühtlasi on vaatluse all, mis võiks olla erinevuste põhjuseks ning millised võiksid olla muud erinevused argumentstruktuuris, samuti see, millised lauses avalduvad argumendid on obligatoorsed, millised aga fakultatiivsed, ning kas ja kuidas korreleerub argumentstruktuur predikaadi tähendusega – kas see, kuidas liikumissündmuse osiseid väljendatakse (kas verbi tähenduses või omaette), on korrelatsioonis reaalse ja fiktiivse liikumise lausete argumentstruktuuriga.

Teisalt on vaatluse all verbid, millega kirjeldatakse LIIKUMISTEE fiktiivset liikumist eesti keeles. Millised semantilised jooned lubavad liikumisverbi fiktiivse liikumise konstruktsioonides kasutada? Võib arvata, et osa verbe, mida kasutatakse tüüpiliselt fiktiivse liikumise konstruktsioonides, on kasutuse poolest neutraalsed või väga vähe markeeritud, sellal kui teised verbid esinevad ülimalt poeetilistes kirjeldustes. Nende kahe äärmuse vahele paigutuvad tõenäoliselt kõik ülejäänud verbid, mida fiktiivse liikumise konstruktsioon lubab, moodustades kontinuumi. Käsitlemist leiab ka liikumisverbide grammatiline käitumine reaalse ja fiktiivse liikumise lausetes – millised verbivormid on fiktiivse liikumise puhul tavalised, millised aga võimatud või harvaesinevad ning millest on piirangud tingitud.

1.2. Fiktiivse liikumise uurimine keeleteaduses

Fiktiivset liikumist on tulenevalt lähenemisnurgast nimetatud erinevalt. Leonard Talmy varastes töödes kandis see virtuaalse liikumise nime (nt 1983), hiljem võttis Talmy kasutusele fiktiivse liikumise termini (1996, 2000a). Ronald Langacker ning tema järgi Yo Matsumoto on sedasama nähtust nimetanud subjektiivseks liikumiseks (nt Langacker 1987, Matsumoto 1996b), Langacker hiljem ka fiktiivseks ja virtuaalseks liikumiseks (nt 2005, 2008). Tuomas Huomo eelistab kasutada terminit fiktiivne dünaamilisus (nt 2005b, 2009). Siinses töös on kasutusel termin fiktiivne liikumine.

Fiktiivsele liikumisele hakkas esimesena tähelepanu pöörama Talmy 1970.–1980. aastatel. Talmy 1980.–1990. aastatel valminud tööd (nt 1983, 1996) on aluseks tema

põhjalikumale fiktiivse liikumise käsitlesele, mis ilmus osana kaheköitelisest monograafiast „Toward a cognitive semantics“ 2000. aastal.

Talmy ja Langacker on käsitlenud fiktiivset liikumist teoreetilisest vaatenurgast (nt Talmy 2000a; Langacker 1987, 2005, 2008). Küll mitte fiktiivse liikumise nime all on fiktiivset liikumist puudutanud ka Ray Jackendoff (1983). Jackendoff käsitleb sellistes konstruktsioonides esinevaid verbe mitte liikumis-, vaid ulatust märkivate verbidena, välistades sellega dünaamilise konstrueerimise (Jackendoff 1983: 168, 170–174). Reaalsele keelematerjalile tuginedes on fiktiivset liikumist vaadelnud näiteks Matsumoto (1996b), kes on püüdnud jaapani ja inglise keele põhjal leida, mis võiks olla fiktiivse liikumise konstruktsioonides universaalne ja mis on pigem keelespetsiifiline. Empiirilisi käsitlusi on ilmunud ka hiljem, nt Dejan Stosici ja Laure Sarda (2009) uurimus prantsuse ja serbia keele erinevustest staatilisuse väljendamisel (sh fiktiivse liikumise konstruktsioonidega) või Yina Wangi lühiülevaade (2009) hiina ja inglise keele erinevustest fiktiivse liikumise väljendamisel. Teenie Matlock jt on fiktiivset liikumist inglise keeles uurinud psühholingvistiliste katsete abil (nt Matlock 2004b, 2006; Matlock, Richardson 2004; Matlock jt 2005; Richardson, Matlock 2006). Korpuspõhiselt on inglise keeles fiktiivset liikumist väljendavate lausete argumentstruktuuri põgusalt vaadelnud Josef Ruppenhofer (2006). Eestis on seoses sõnaga *üle* fiktiivset liikumist puudutanud Ann Veismann (2009). Soome keelest on uurimusi rohkem. Tuomas Huumolt on ilmunud fiktiivse liikumisega seotult mitmekülgseid soome keele grammatika eri tahke käsitlevaid uurimusi (nt 2005a, 2005b, 2006, 2009). Elina Karsikas on liikumisverbidest lähtudes ning Talmy liigitusele tuginedes vaadelnud fiktiivse liikumise avaldumist reaalse keelematerjali põhjal (Karsikas 2004). Mittesirgjoonelist LIIKUMISTEED väljendavate verbide esinemist muu hulgas fiktiivse liikumise konstruktsioonides on käsitlenud Jari Sivonen (2005).

1.3. Materjali valik

Siinse uurimuse keelematerjal pärineb eesti keele koondkorpuse tasakaalustatud korpuse ilukirjanduse allkorpusest¹. Uurimistulemused kajastavad seega seda, kuidas fiktiivne liikumine avaldub eesti tänapäeva kirjakeeles. Fiktiivse liikumise näiteid leiab ka EKSSist, ent neid pole analüüsi haaratud. Korpusest pärinevatele näitelausetele on lisatud üldine allikaviide TKI, kuna laused pärinevad ühest tekstikorpusest. Siinkirjutaja loodud näitelaused kannavad töö kolmandas peatükis selguse huvides viidet PT.

Reaalset keelekasutust kajastavat keelematerjali on fiktiivse liikumise puhul väga raske leida, sest ehkki keelenähtusena sage, võivad nii fiktiivselt liikuvaid entiteete märkivad substantiivid kui ka liikumisverbid esineda paljudes erinevates kontekstides. Fiktiivse liikumise lausete leidmiseks korpusotsingute kaudu on kaks võimalust – kasutada päringusõnadena liikumisverbe või LIKUMISTEELE viitavaid substantiive. Siinses töös on kasutusel mõlemad moodused.

Päringusõnadena LIKUMISTEED märkivaid substantiive kasutades on võimalik leida liikumisverbe, mis fiktiivse liikumise konstruktsioonides esinevad, samuti saab nii kindlaks teha, millised liikumisverbid on fiktiivse liikumise lausetes tüüpilisemad ja millised ei ole. See, millised verbid fiktiivse liikumise väljendites üldse esinevad, on suuresti tingitud fiktiivselt liikuvast entiteedist. Isegi kui eri entiteetid võimaldavad kasutada sama verbi, võidakse ühe entiteedi korral siiski eelistada ühte liikumisverbi, teise puhul aga teist. Nii näiteks võib *tee* tüüpiliselt *viia* kuhugi, *maastik* aga *kerkida*. Ühtlasi võib ruumi markeerimine ühelt poolt olla tingitud fiktiivselt liikuvast entiteedist, aga teisalt ka kasutatavast liikumisverbist (näiteks ei ole predikaadi *ületama* laiendiga ilmselt võimalik markeerida liikumise SIHTKOHTA). Nagu märgib ka Huno Rätsep, tingib verbi semantika selle, millised elemendid lauses esineda võivad või esinema peavad (1978: 11–13).

Entiteetid, mida mööda reaalne liikumine tüüpiliselt toimub või mis liikumise tulemusel visuaalselt LIKUMISTEED märgivad ja mille keelelised vasted siinses

¹ <http://www.cl.ut.ee/korpused/grammatikakorpus/>

uurimuses korpusotsingute aluseks olid, on *tee, rada, teerada, maantee, raudtee, tänav* ja *jäljed*. Entiteedid on valitud selle järgi, et nende füüsilised omadused kitsendaksid ruumisuhete keelelist avaldumist võimalikult vähe. Lauses ühte selget tüüpargumenti tingivad entiteedid võivad hakata mõjutama statistilisi tulemusi. Näiteks sild tingib oma füüsiliste omaduste tõttu väljendid, millega tüüpiliselt kirjeldatakse LIIKUMISTEED (nt *Sild läheb üle jõe*), trepp aga väljendid, millega kirjeldatakse üldjuhul liikumise LÄHTE- ja SIHTKOHTA (nt *Trepp viib esikust teisele korrusele*). Teine entiteetide valiku kriteerium oli fiktiivse liikumise lausete esinemissagedus. LIIKUMISTEED märkivad substantiivid, millega esines vähem kui viis fiktiivse liikumise lauset, jäid uurimismaterjalist välja. Nii pole põhjalikumaks analüüsiks valitud selliseid LIIKUMISTEELE viitavaid substantiive, nagu *tunnel, käik, põllutee, koridor, rööpad, puiestee, jalgrada* jne, millega korpuses lauseid ei esinenud või esines väga vähe. Ka ei ole käsitletud substantiivi *jõgi*, mis võib esineda nii reaalse kui ka fiktiivse liikumise konstruktsioonides². Viimase väljaarvamine materjalist on tingitud ühelt poolt sellest, et tegu on piiripealse juhtumiga (*jõge* võib käsitleda nii reaalselt kui ka fiktiivselt liikuvana), teisalt aga sellest, et korpusotsing andis substantiiviga *jõgi* ainult üksikuid lauseid, mida võiks reaalse või fiktiivse liikumisena käsitleda.

Iga LIIKUMISTEED kajastava substantiiviga (*tee, rada, teerada, maantee, raudtee, tänav, jäljed*) on korpusest võetud kuni 1000 lauset iga süntaktiliselt alusena esineda võiva vormi kohta. Saadud lausete arv verbiti on esitatud tabelis 1. Fiktiivne liikumine on tabelites ja joonistel märgitud lühendiga FL, reaalne liikumine lühendiga RL. Ülekaalukalt kõige rohkem esines fiktiivse liikumise lauseid verbiga *viima* (70 lauset), sellele järgnevad verbid *minema* (24 lauset) ja *kulgema* (15 lauset).

² Sellele võimalusele on viidanud ka Teenie Matlock (2004: 10).

Tabel 1. Liikumisverbid FL-lausetes

<u>Esinenud verbid</u>	<u>Verbide arv</u>	<u>Lausete arv verbi kohta</u>
<i>viima</i>	1	70
<i>minema</i>	1	24
<i>kulgema</i>	1	15
<i>tulema</i>	1	11
<i>looklema</i>	1	9
<i>suunduma, pöörama</i>	2	5
<i>keerama, keerlema, tõusma</i>	3	4
<i>laskuma, pöörduma, suubuma, tooma</i>	4	3
<i>lābima, käänduma, kerkima, jõudma, ületama</i>	5	2
<i>vingerdama, väänlema, käätlema, laotuma, põikama, ronima, siuglema, kallama, käima, jooksma, juhtima, juhatama</i>	12	1
Kokku	31 verbi	185 lauset

Kahtlemata võivad LIKUMISTEE-entiteete liikuvana kirjeldavates fiktiivse liikumise lausetes esineda ka muud verbid peale tabelis esitatute, ent korpusmaterjalis neid ei ilmnenud. Ka ei ole LIKUMISTEE-entiteetide alusel saadud keelenäidetest materjalis esindatud laused verbidega, mida võib interpreteerida pigem tegevust või muutust laiemalt märkivatena (fiktiivse liikumise lauses väljendaksid need fiktiivset muutust) või mille osas on raske ühte kindlat tähendusvaldkonda määrata. Nii jäid kõrvale verbid *algama, lõppema, kaduma, eksima, hargnema, jagunema, ulatuma, kokku saama*.

Materjalis leidunud liikumisverbid on semantiliste ühisjoonte alusel jagatud põhilistesse rühmadesse ning igast rühmast on põhjalikumaks analüüsiks valitud saadud materjalis kõige sagedamini esinenud verb (*viima, minema, suunduma, tõusma, pöörama, ületama, kulgema, looklema*). Verbid on selle alusel, kas verbis avaldub lisaks liikumisele SUUND (erineval moel), LIKUMISTEE või LIKUMISVIIS (samuti erineval moel), jagatavad järgmisteks üldisteks rühmadeks (sulgudes on lausete arv, milles verb esines; alla on joonitud kõige sagedamini esinenu):

- 1) grammatiliselt transitiivsed tuumverbid, mis on väga polüseemsed ning mille vähemalt üks tähendus on seotud liikumise ja selle SUUNAGA: viima (70), *tooma* (3);
- 2) grammatiliselt intransitiivsed tuumverbid, mis on väga polüseemsed ning mille vähemalt üks tähendus on seotud liikumise ja selle SUUNAGA: minema (24), *tulema* (11);
- 3) verbid, mille tähenduses avaldub pigem horisontaalne SUUND/SIHTKOHT (või pole horisontaalsus-vertikaalsus oluline): suunduma (5), *suubuma* (3), *jõudma* (2);
- 4) verbid, mille tähenduses avaldub vertikaalne SUUND/SIHTKOHT: tõusma (4), *kerkima* (2), *laskuma* (3);
- 5) verbid, mis markeerivad ühekordset suunamuutust: pöörama (5), *keerama* (4), *pöörduma* (3), *käänduma* (2);
- 6) verbid, milles avaldub LIKUMISTEE: ületama (2), läbima (2);
- 7) verbid, milles avaldub lisaks liikumisele LIKUMISVIIS või liikumisprotsess kui selline: kulgema (15), *jooksma* (1), *käima* (1), *ronima* (1);
- 8) verbid, mis markeerivad mitmekordset suunamuutust, st keerulist, loogelist LIKUMISVIISI ning mis fiktiivse liikumise lausetes iseloomustavad LIKUMISTEE kuju: looklema (9), *keerlema* (4), *käänlema* (1), *vingerdama* (1), *väänlema* (1), *siuglema* (1).

Iga valitud verbiga on võetud kuni 1000 korpuslauset, neist fiktiivse liikumise laused, milles fiktiivne liikuja on LIKUMISTEE, on määratud kõigi 1000 lause hulgast, reaalsel füüsilisel liikumisel kirjeldavaid lauseid on vaadeldud ainult esimese 300 lause piires. Reaalse (ka füüsilise, ruumilise, tegeliku) liikumisena käsitlen selliseid liikumissündmuseid, mil füüsiliselt eksisteerivad entiteet vahetab ruumis teatud aja jooksul asukohta või liigub kindlal maa-alal teatud viisil. Verb *pöörama* on vaatluse all ainult tähenduses „oma suunda muutma, endisest suunast kõrvale keerama“ (EKSS 2009). Kõikidel valitud verbidel on EKSSi järgi olemas nii reaalsele kui ka fiktiivsele liikumisele viitavad tähendused (2009).

Uuritavate fiktiivse liikumise lausete kogum koosneb nii verbi kui ka LIKUMISTEED märkivate substantiivide kaudu korpusest leitud lausetest, st verbipõhiselt saadud

lausetele on liidetud juurde need laused, mis on saadud substantiivipõhiselt ning mis verbipõhise otsinguga ei avaldunud. Verbipõhiselt leitud fiktiivse ja reaalse liikumise lausete arv ning ka lõplik uuritavate lausete arv verbiti on toodud tabelis 2. Kokku on uurimise all 238 fiktiivse ja 706 reaalse liikumise lauset. Kõige rohkem on uurimismaterjalis fiktiivse liikumise lauseid verbiga *viima* (kokku 81), järgnevad *kulgema* (53 lauset) ja *looklema* (41 lauset). Vähe on fiktiivse liikumise lauseid verbidega *tõusma* (8 lauset), *pöörama* (7 lauset) ja *ületama* (2 lauset), mistõttu nende verbide osas pole fiktiivsesse liikumisse puutuvalt alati suuri üldistusi võimalik teha. Reaalse liikumise lauseid on kõige rohkem verbiga *suunduma* (212 lauset), kõige vähem verbiga *looklema* (12 lauset).

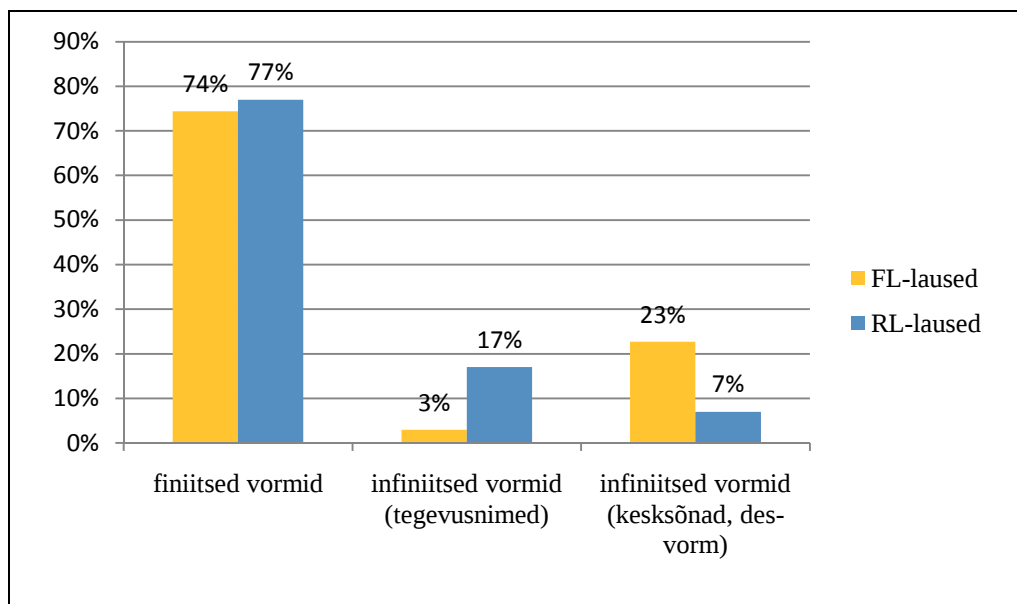
Tabel 2. Fiktiivse ja reaalse liikumise lausete arv uurimismaterjalis

Liikumis- verbid	Päringulauseid (verbide kaudu)	FL-lauseid			RL-lauseid (esimese 300 lause hulgas)
		verbide kaudu (1000 lause hulgas)	LIIKUMISTEED märkivate sõnade kaudu	kokku ³	
<i>viima</i>	1000	13	70	81	35
<i>minema</i>	1000	1	25	26	127
<i>suunduma</i>	279	21	5	20	212
<i>tõusma</i>	1000	5	4	8	198
<i>pöörama</i>	1000	5	5	7	33
<i>ületama</i>	417	2	2	2	66
<i>kulgema</i>	302	53	15	53	23
<i>looklema</i>	77	41	9	41	12
Kokku	5075	141	135	238	706

Seejuures on uurimismaterjali kaasatud nii pöördelised ehk finiitsed verbivormid kui ka infiniitsed vormid (tegevusnimed, kesksõnad ning *des*-vorm). Finiitsete ja infiniitsete verbivormide protsentuaalne osakaal materjalis on esitatud joonisel 1. Finiitseid vorme esineb nii fiktiivse kui ka reaalse liikumise lausetes umbes kolmveerandil juhtudest –

³ Korpusest verbipõhiselt leitud fiktiivse liikumise laused kattuvad osaliselt LIIKUMISTEED märkivate substantiivide kaudu leitudetega.

esimeste hulgas on neid 177 (238st), teiste hulgas 541 (706st). Infiniitsete vormide kasutamise osas fiktiivne ja reaalne liikumine erinevad, nii on infiniitsed vormid esitatud joonisel kahes osas, tegevusnimede ja kesksõnadena (viimastega on liidetud ka *des*-vorm). Fiktiivne liikumine eelistab infiniitsetest verbivormidest kesksõnu (kokku 54), reaalne liikumine aga tegevusnimesid (kokku 117).

Joonis 1. Finitiitsete ja infiniitsete verbivormide osakaal FL- ja RL-lausetes

1.4. Analüüsivahendid: semantilised rollid

Et võrrelda seda, kuidas kirjeldatakse ruumi fiktiivse ja reaalse liikumise väljendites, on igas uuritavas lauses määratud semantilised rollid, mis kajastavad ruumi. Erinevalt Talmyst (2000b: 25) ja Matsumotost (1996b) pole kõik ruumimarkerid koondatud LIIKUMISTEE (või abstraktsemal tasandil tausta) mõiste alla, vaid neid on käsitletud eraldi ning LIIKUMISTEE roll on kasutusel kitsas tähenduses. Määratavad ruumirollid (nii reaalse kui ka fiktiivse liikumise korral⁴) koos definitsioonidega on järgmised:

- LÄHTEKOHT – koht, kus liikumine algab (nt *Ta tuli õuest, Tee tuli metsast*);

⁴ Fiktiivse liikumise lausetes on vastavalt tegu fiktiivse LÄHTEKOHAGA, fiktiivse LIIKUMISTEEGA jne.

- ASUKOHT – laiem ala, kus liikumine aset leiab (nt *Ta jookseb õues, Tee lookleb põldude vahel*);
- SIHTKOHT – koht, kus liikumine lõpeb (nt *Ta jookseb metsa, Tee viib metsa*);
- SUUND⁵ – koht, mille suunas liigutakse (nt *Ta jookseb metsa poole, Tee viib linna poole*);
- LIIKUMISTEE – tee, mida mööda liigutakse (nt *Ta jookseb üle põllu, Tee viib läbi metsa*).

Lisaks ruumirollidele on oluline eristada ka muid liikumissündmust iseloomustavaid semantilisi rolle:

- LIIKUMISVIIS – laias mõttes liikumise iseloomu või liikumisvahendit täpsustav roll (nt *Ta läheb joostes, Tee kulgeb kiiresti*);
- TULEMUS – liikumise tulemus laias mõttes (nt *Vaas veereb pikali, Tee läheb kaheks*);
- EESMÄRK/TULEMUS – paarisroll, mille puhul (loodetav) tulemus on eesmärgipäraselt saavutatav (nt *Ta läheb linde vaatama, (?)Tee viib meid linde vaatama*);
- VASTUVÕTJA – kausatiivses liikumissündmuses liigutatava valdaja liikumissündmuse lõpus (nt *Ta viib lilled emale*).

Lisaks võib liikumissündmustega olla seotud AGENT (st oma liikumist kontrolliv ja teiste liikumist põhjustav teadlikult toimiv otsustusvõimeline entiteet) ning PATSIENT (entiteet, kellele või millele tegevus on suunatud ning kelle või mille liikumine või seisundimuutus põhjustatakse). Semantiliste rollide määramine pole alati ühene ning võib olla subjektiivne (semantiliste rollide probleemistikust on eesti keeles kirjutanud näiteks Õim jt 2009). Uurimistulemused on otseselt sõltuvuses sellest, kuidas on semantilisi rolle määratud. Semantilised rollid ei pruugi täiel määral kajastada sündmuse keerukust (nii näiteks võib liikumise SIHTKOHTA mõista ka liikumise TULEMUSENA), samas on see siiski hea viis võrrelda liikumisruumi avaldumist fiktiivse ja reaalse liikumise väljendites. Iga semantiline roll võib avalduda väga prototüüpsel

⁵ Võimalik on ka liikumine millegi suunast (nt *Ta tuleb metsa poolt, Tee tuleb metsa poolt*), ent kuna uurimismaterjalis esines vaid üks sellise rolli avaldumine, käsitlen millegi poolt liikumist samuti LÄHTEKOHANA.

moel (nt ASUKOHT fraasis *jookseb põllul*), ent piirid eri rollide vahel võivad olla hägusad (nt fraasis *jookseb põldude vahel* võib kaassõnafraasi analüüsida nii liikumise ASUKOHANA (nagu siinses uurimuses) kui ka LIIKUMISTEENA). Analüüsitud materjalis esines küsitavaid juhtumeid siiski vähe ning nende märgendamine muude rollidega ei mõjutaks üldisi tulemusi. Ühel juhul võiks teise märgendamisega siiski saada pisut teistsugused tulemused ning sellele on töö analüüsi osas ka viidatud.

2. Teoreetilised lähtekohad

Siinses peatükis annan esmalt ülevaate fiktiivse liikumise käsitlustest – kuidas on põhjendatud staatilise situatsiooni dünaamilist keelendamist ning kuidas on fiktiivset liikumist kategoriseeritud. Seejärel kirjeldan, milliseid keelelisi piiranguid on pakutud fiktiivse liikumise konstruktsioonidele, peatudes kolmel aspektil: millised liikumisverbid võivad esineda fiktiivse liikumise väljendites ja mis grammatilise vormi nad lauses võtavad ning milline on fiktiivse liikumise lausete argumentstruktuur võrrelduna reaalse liikumise omadega.

2.1. Fiktiivse liikumise käsitlusi

Staatilise olukorra väljendamisel eelistatakse sageli dünaamilist situatsioonikirjeldust. Talmy viitab, et kognitsioon on kaldu dünaamilisuse poole (2000a: 101). Samuti ütleb Talmy: „keeled viitavad süstemaatiliselt ning ulatuslikult statsionaarsetele asjaoludele selliste vormide ning konstruktsioonidega, mille põhiline referents on liikumine“ (Talmy 2000a: 104), nimetades seda konstruktsiooniliseks fiktiivseks liikumiseks. Samas on kõnelejati erinev, mil määral see põhjustab tegeliku liikumise mõistestamist ning sel juhul on tegu kogetud fiktiivse liikumisega (Talmy 2000a: 104–105). Matlock sõnab: „fiktiivse liikumise konstruktsioonid on motiveeritud meie kognitiivse võimega liikumist mööda teed mentaalselt simuleerida ning loomuliku vajadusega rääkida sellest, kus asjad asetsevad ja kuidas me maailmas liigume“ (Matlock 2004a: 242–243).

Fiktiivse liikumise korral toimivad Talmy sõnutsi koos kaks kognitiivset süsteemi – keel ning visuaalne taj. Samal entiteedil on kaks kognitiivset representatsiooni, mis on

omavahel vastuolus: keeleliselt väljendatakse liikuvana seda, mida visuaalselt tajutakse staatilisena või mida usutakse olevat staatiline⁶. (Talmy 2000a: 99–103)

Talmy rõhutab, et fiktiivse liikumise väljenditega aktiveeruv reaalse liikumise representatsioon võib sõltuda suuresti mõistestajast. Siiski võib väita, et teatud juhtudel liikumise representatsioon mingil määral tekib. Fiktiivne liikumine võib ilmned nii, et liikuvana kujutatakse entiteeti ennast (nt *Tee läheb Tartusse*). Fiktiivselt liikuv võib olla ka eksplitseerimata objekt, mida kujutletakse selle entiteedi suhtes liikuvana (nt kujutletav liiklusvahend teel). Ent liikuvaks osiseks võib pidada ka vaatleja tähelepanu fookust, mis nimetatud entiteedi suhtes liigub. (Talmy 2000a: 104–105)

Langacker mõistab fiktiivset liikumist (Langackeri terminoloogias subjektiivset liikumist) subjektiveerimise (*subjectification*) ühe juhuna. Subjektiveerimise korral hakatakse mingile kogemusele omaseid mentaalseid operatsioone iseseisvalt rakendama selliste situatsioonide töötlemisel, mille puhul vastavad mentaalsed operatsioonid tavaliselt ei aktiveeru või pole need olulised (Langacker 2008: 528). Fiktiivne liikumine⁷ tingib Langackeri sõnul reaalse liikumise töötlemisega võrreldavad mentaalsed protsessid – mõistestaja jälgib LIKUMISTEED samal moel, nagu jälgiks ta reaalselt liikujat, aktiveerides järjestikuseid punkte LIKUMISTEEL ning luues nii endale arusaama selle kujust. Tajutaval ajal (*conceived time*) pole seejuures tähtsust (st tajutav aeg langeb kokku töötlusajaga (*processing time*)) ning puudub reaalne liikuja – liikuja on võrdsustunud mõistestajaga ning neil pole võimalik vahet teha. Sellisena on liikumine subjektiivselt konstrueeritud. Reaalne liikumine on vastupidi objektiivselt konstrueeritud, kuna reaalselt eksisteeriv entiteet liigub piki ruumilist LIKUMISTEED ning eristuvad tajutav aeg ning töötusaeg. (Langacker 1987a: 172–173; 2008: 82–83, 529)

Matsumoto mõistab fiktiivset liikumist kahest aspektist: „subjektiivse liikumise väljendid peegeldavad inimese maailmamõistestamist, ent neid konstrueerivad ühtlasi keele grammatiline ja leksikaalne struktuur“ (Matsumoto 1996b: 184). Matsumoto

⁶ Siinses töös ei leia käsitlemist vastupidine nähtus – fiktiivne staatilisus –, mille korral antakse reaalselt liikuvat edasi staatilisena, näiteks *Auto on teel* (olukorras, kus auto sõidab sihtkoha poole) (Talmy 2000a: 101).

⁷ Eeskätt mõistab Langacker siinjuures fiktiivse liikumisena imperfektiivset fiktiivset liikumist. Imperfektiivsest ja perfektiivsest fiktiivsest liikumisest vt ptk 2.2.

vaatleb fiktiivse liikumisena (st subjektiivse liikumisena) ainult juhtumeid, mil fiktiivse liikumise konstruktsioonide abil kirjeldatakse pikkade lineaarsete entiteetide asukohta. Fiktiivse liikumise väljendites on tema järgi olemas kaks reaalsele liikumisele omast joont: suunalisus ja ajalisus. Nii saab fiktiivse liikumise lausetes sarnaselt reaalse liikumise lausetega väljendada näiteks LÄHTE- ja SIHTKOHTA (nt *Tee läheb Tartust Tallinnasse*) ning kestust (nt *Tee kulges mõnda aega piki jõe äärt*)⁸. Kui lineaarne entiteet ei ole LIIKUMISTEE, siis on jaapani keeles fiktiivse liikumise konstruktsioonide kasutamine piiratud – fiktiivse liikumise konstruktsioonid ei ole kas üldse võimalikud või võivad nad sisaldada ainult teatud liikumisverbe; inglise keeles ei ole sel juhul samuti võimalik kasutada kõiki verbe, mida LIIKUMISTEE võimaldab. Selle põhjal väidab Matsumoto, et mingi reaalse liikumise komponent peab fiktiivses liikumises sisalduma. Matsumoto pakub ka, et fiktiivse liikumise laused on tegelikult kahetasandilise semantilise struktuuriga: ühel tasandil on tegu dünaamilise, teisel, kõrgemal tasandil aga staatilise representatsiooniga. Fiktiivse liikumise korral peab ta liikuvaks entiteediks tähelepanu fookust, hüpoteetilist või reaalselt liikujat. (Matsumoto 1996a: 363–364; 1996b: 185–188)

Fiktiivse liikumise konstruktsioonide esinemise põhjustena toob Matsumoto välja kaks võimalust: tegu võib olla sensomotoorse piki teed liikumise kogemusega, mida saab hiljem mentaalselt aktiveerida, või võib staatilise situatsiooni dünaamiline kirjeldamine olla seotud visuaalse tähelepanu piiratusega – mingi objekti kujust arusaamiseks on vajalik selle mentaalne järjestikune jälgimine (Matsumoto 1996b: 189).

Matlock käsitleb kitsamalt, millised on need tingimused, mis peavad olema fiktiivse liikumise konstruktsioonide esinemiseks täidetud. Vaatluse all on üksnes pikki või pikliku kujuga entiteete märkivate substantiivide esinemine fiktiivse liikumise konstruktsioonides. Matlock pakub, kasutades Langackeri analüüsivahendeid, et trajektor⁹ peab olema pikliku või väljavenitatud kujuga (nagu tee või pikk laud) ega saa

⁸ Samas toob Matsumoto välja, et väga täpsed ajamarkerid pole fiktiivse liikumise lausetes ei jaapani ega inglise keeles võimalik, kui puudub reaalne liikuja ehk Matsumoto 1. tüübi puhul (fiktiivse liikumise kategoriseerimisest vt ptk 2.2). Seevastu 2. tüüp lubab kestuse täpset markeerimist, mis sel juhul viitab reaalse liikuja liikumisele, nt *Tee kulges kaks minutit piki jõeäärt* (Matsumoto 1996a: 362–363; 1996b: 218–219).

⁹ Kasutan Langackeri termini *trajectory* eestikeelse vastena terminit *trajektor*, eristamaks seda tavakeelsest sõnast *trajektor*. Seni on eesti keeleteaduses kasutatud termineid *trajektor* (nt Tragel 2002) ja *muutuja*

olla näiteks ümmargune (nt rõngas). Samuti peab trajektor olema piisavalt suur ning alati statsionaarse asukohaga (nt maantee), paigalseisev (nt juhe seinal) või minimaalse liikumisega (nt vaevu liikuv autorivi ummikus). Matlock leiab, et fiktiivne liikumine on võimalik ainult siis, kui rakendub jadaskaneerimine (*sequential scanning*). Väga väikeste entiteetide puhul kasutatakse tema järgi aga koondskaneerimist (*summary scanning*) ja seetõttu ei saa selliseid entiteete fiktiivselt liikuvatena konstrueerida, ilma et lause imelikuks muutuks¹⁰. (2004a: 226–230)

Matlock on lähtunud oma tingimuste juures ainult valitud entiteetidest ning fiktiivse liikumise tüüpidest. Kahtlemata on võimalikud ka sellised fiktiivse liikumise laused, milles kirjeldatav entiteet ei ole pikliku väljavenitatud kujuga (nt *kalju* lauses *Kalju kerkib veest*) või milles see on väga väike (nt *triip* lauses *Üle sõrmuse jookseb hallikas triip*). See omakorda viitab asjaolule, et fiktiivse liikumise lausete konstrueerimine sõltub ühelt poolt sellest, millise objekti asukohta märgitakse, ning teiselt poolt sellest, millist liikumisverbi kasutatakse. Samuti võivad erinevused tuleneda keelte erinevustest, nagu on viidanud ka Matsumoto (1996b: 184, 217).

Et fiktiivse liikumise korral aktiveerub liikumise mentaalne representatsioon, on psühholingvistiliste katsetega näidanud Matlock ja Richardson (Matlock 2004b, 2006; Matlock, Richardson 2004; Richardson, Matlock 2007). Leksikaalse otsustuse meetodil läbi viidud katsed näitasid, et reageerimisaeg pikenes juhul, kui fiktiivse liikumise lausele oli eelnenud kirjeldus raskelt läbitavast maastikust või pikast teekonnast (nii ajalises kui ka ruumilises mõttes), kusjuures seda nii siis, kui piklik entiteet oli liikumisega seotud (st oli liigeldav tee vms), kui ka sel juhul, kui entiteet polnud liikumisega seotud (Matlocki liigituses on vastavalt tegu fiktiivse liikumise 1. ja 2. tüübiga¹¹); võrdväärsete staatilisust väljendavate lausete korral eelnenud maastiku või teekonna pikkuse kirjeldused reageerimisega ei mõjutanud (Matlock 2004b). Silmade jälgimise meetodiga saadud andmed kinnitasid liikumise mentaalse representatsiooni

(nt Vainik 1995). Nii Langacker ise kui ka paljud temale viitavad autorid kasutavad neid eri sõnadena: *trajector* (nt Langacker 1987: 217–243; 2008: 113–117; Zlatev 2007: 327, 330; Matlock 2004a: 6) ja *trajectory* (nt Langacker 1987: 268–269; 2008: 111, 505; Zlatev 2007: 330–331; Matlock 2004a: 1).

¹⁰ Langackeri järgi (2008: 529) võib fiktiivse liikumisega siiski seostuda nii jada- kui ka koondskaneerimine (jada- ja koondskaneerimisest vt ptk 2.2).

¹¹ Matlocki fiktiivse liikumise tüüpidest vt ptk 2.2.

tekkimist. Vastava pildilise materjali jälgimisel (st kui pildil oli kujutatud lineaarne piklik objekt, nt maantee, raamaturivi jne) oli LIIKUMISTEE uurimiseks kuluv aeg fiktiivset liikumist väljendavate lausete korral pikem kui võrdväärsete staatiliselt pilti kirjeldavate lausete puhul (Matlock, Richardson 2004), samuti pikenes pildil kujutatud pikliku objekti vaatlusaeg ning ka pilgu fikseerimisi lineaarselt kujutatud objektile esines rohkem, kui fiktiivse liikumise konstruktsioonile eelnes kirjeldus raskelt läbitavast maastikust (Richardson, Matlock 2007). Matlock pakub, et liikumise simulatsioonil võib reaktiveeruda staatilise tee mudel, millel mentaalselt liigutakse. Ka on võimalik, et tee või muu lineaarne objekt konstrueeritakse enda jaoks järk-järgult või kujutletakse lihtsalt asukohavahetust, kusjuures kõik need representatsioonid võivad esineda nii eraldi kui ka kombineeritult. (Matlock 2004b: 19)

2.2. Fiktiivse liikumise kategoriseerimine

Fiktiivset liikumist on liigitatud erinevalt. Kõige põhjalikum käsitlus pärineb Talmylt (2000a: 99–139)¹². Talmy lähtub konstrueeritud (ingliskeeelsetest) lausetest ega tugine empiirilisele keelematerjalile. Tema käsitlus on väga laiahaardeline ning annab hea pildi, mida fiktiivse liikumise all üldse mõista võib. Fiktiivse liikumise alla liigitab Talmy kõik juhtumid, mil midagi staatilist antakse edasi dünaamilisust väljendava keelematerjaliga, milleks on lisaks liikumisverbidele näiteks ka dünaamilised kaassõnafraasid, käändevormid jne.

Talmy toob välja eri kriteeriumid, millele tuginedes fiktiivset liikumist kategoriseerida. Kokku esitab ta kuus üldisemat fiktiivse liikumise tüüpi. Fiktiivse liikumise iga tüüp on defineeritav teatud kriteeriumite kombinatsioonide või kimpudena. Fiktiivselt liikuv entiteet võib olla reaalselt olemas (nt *tee* lauses *Tee läheb Tallinna*) või võib ka olla fiktiivne (nt kujutletav joon vaadleja silmade ja vaadeldava objekti vahel lauses *Vaatas metsa poole*). Fiktiivse liikumise efekt võib sõltuda sellest,

¹² Talmy fiktiivse liikumise tüüpidel põhineb näiteks Elina Karsikase uurimus, milles ta vaatleb reaalsele keelematerjalile tuginedes ning liikumisverbidest lähtudes Talmy tüüpide sobivust soome keelele ning pakub välja soome keelele sobivama liigituse (Karsikas 2004).

kas leiab aset mingi elemendi tegelik liikumine (nt lausega *Linn kaugenes meist* märgitakse sündmust, kus tegelik ning ühtlasi kohustuslik liikuja on vaatleja). Viimasel juhul sõltub fiktiivsuse efekt vaatlejast, kes ise liigub, ent vaatleja võib ka olla paigalseisev jälgija; vaatleja, kellest sõltub fiktiivsuse efekt, võib ühtlasi olla nii fiktiivne kui ka reaalselt olemasolev. Fiktiivsuse efekt võib olla ka vaatlejast sõltumatu (nt emanatsiooni tüübi puhul *Nool näitab linna poole*). Lõpuks võib fiktiivselt liikuvana tajutavaks pidada kas mingit entiteeti ennast või selle vaatlemist (mida võiks mõista kui järjestikulist tähelepanu koondumist vaadeldavale entiteedile). (Talmy 2000a: 105)

Liikumisverbidega väljendatud fiktiivse liikumise juhud jagunevad samuti mitme tüübi vahel. Siinse töö seisukohalt on oluline koekstensionaalsete teede (*coextension paths*) tüüp (nt *Tee läheb Tartusse, Mäeahelik kulgeb põhjast lõunasse*). Ray Jackendoffi järgides kirjeldab Talmy koekstensionaalsete teede tüübi all selliseid fiktiivse liikumise avaldumisjuhte, mil mingi ruumiline reaalselt eksisteeriv piklik objekt, selle orientatsioon või asukoht langeb kokku abstraktse LIIKUMISTEEGA (Jackendoff 1983: 166–173; Talmy 2000a: 138). Statsionaarne objekt on reaalselt olemas ning Talmy järgi reaalne liikuja piki kirjeldatud objekti puudub. Fiktiivseks võib seejuures pidada representatsiooni mingist entiteedist, mis mööda kirjeldatud objekti või selle objekti ulatuses liigub ning sellise fiktiivselt liikuva entiteedina võib käsitleda kas vaatlejat, tema tähelepanu fookust või objekti ennast. Talmy ei täpsusta, kas koekstensionaalsete teede tüübi puhul peab ta fiktiivsuse efekti vaatlejast sõltuvaks või mitte. (Talmy 2000a: 138)

Matlock jagab fiktiivse liikumise kaheks. 1. tüübi alla kuuluvad sellised fiktiivse liikumise konstruktsioonid, milles fiktiivselt liikuvana kirjeldatakse liikumisega seotud entiteeti, st entiteeti, mis on LIIKUMISTEE või sellena esineda võiv maa-ala (nt *Rada viib üle põllu*). 2. tüübi moodustavad laused, mille korral fiktiivselt liikuv entiteet pole liikumisega seotud (nt *Juhe lookleb seinal*)¹³. Matlock käsitleb (eitamata muude tüüpide olemasolu) seejuures ainult selliseid fiktiivse liikumise juhtumeid, mil trajektor on pikk

¹³ Talmy on viidanud, et viimasel juhul võib reaalne liikumine siiski olla mõistestamisse haaratud, kuna selles sisaldub justkui viide kunagi toimunud liikumisele. N-ö täiesti liikumisvaba faktilises mõttes oleks tema järgi näiteks lause *Mäeahelik jookseb läbi riigi põhjaosa*. (Talmy 2000a: 104)

lineaarne või pilkiku kujuga entiteet. Nõnda paigutuvad Matlocki tüübid Talmy koekstensionaalsete teede tüübi alla. (Matlock 2000a: 11–12; 2004b: 16–17)

Nii nagu jagunevad Langackeri liigituses kõik protsessid perfektiivseteks ning imperfektiivseteks, nii võib ka fiktiivne liikumine tema järgi olla perfektiivne või imperfektiivne¹⁴. Perfektiivse fiktiivse liikumise (nt *Tee tõuseb tipu poole kiiresti*) seob Langacker liikuva vaatlejaga, kes asetub sündmuse sisse – kajastub tema kui mööda nimetatud objekti liikuva vaatleja mulje teest. Vaatleja tajub teed justkui tema poole liikuvate kontiinumlike lõikude kaupa. Perfektiivne fiktiivne liikumine on ajaliselt piiritletud, kätkeb muutust ajas ning esiplaanil on tajutav aeg. Imperfektiivse fiktiivse liikumise (nt *Tee läheb Tartust Tallinnasse*) korral ei toimu muutust ajas ning puuduvad ka ajalisel piirid – tegu on staatilise entiteedi kuju või asukoha üldise ning kõikehõlmava kirjeldamisega, mis ei sõltu konkreetsest vaatlejast ega ajahetkest ning millega ühtlasi seondub töötlusaja primaarsus. (Langacker 1987a: 254–267; 2005: 175–177; 2008: 111–112, 529)

Eelnevaga seostub perspektiivi ehk mentaalse vaatepunkti küsimus. Talmy kirjeldab kahte perspektiivi viisi (*perspectival mode*). Sündmust või situatsiooni saab vaadelda kas eemalt ning kogu tervikut nähes või lähedalt situatsiooni seest, haarates sellest järjestikuseid osi. Teisalt on oluline, kas vaatleja jälgib situatsiooni liikuvalt positsioonilt või on vaatleja paigal. Talmy ühendab need kaheks perspektiivi mooduseks, lisades selle, millist liiki tähelepanu rakendub. Kokkuvõtlik viis (*synoptic mode*) hõlmab paigalseisva vaatleja, tema eemaloleva positsiooni ning üldise tähelepanuhaarde (*global scope of attention*) (nt *Orus on mõned majad*). Järjestikusesse viisi (*sequential mode*) on haaratud liikuv sündmuse sees olev vaatleja ning lokaalne tähelepanuhaare (*local scope of attention*) (nt *Orus ilmub iga natukese aja tagant nähtavale mõni maja*). (Talmy 2000a: 70–71)

Talmyst lähtuvalt võib postuleerida ka fiktiivse liikumise esinemist mitmel viisil, nii et rakendub lokaalne või üldine tähelepanuhaare ning vaatleja näeb situatsiooni vastavalt liikuvast või paiksest perspektiivist (nt *Alguses tõuseb tee kiiresti ja Kaardil*

¹⁴ Langacker mainib, et imperfektiivse fiktiivse liikumisega on seotud koondskaneerimine ning perfektiivse fiktiivse liikumisega jadaskaneerimine (Langacker 2008: 529). Samas rõhutab ta sündmuse järjestikuse konstrueerimise erinevust jadaskaneerimisest (Langacker 2008: 531–532).

jookseb tee üle mäeaheliku). Ent nagu viitab Matsumoto, võib vaatleja perspektiiv olla ka lähedal asuv ning paikne (nt olukorras, kus vaatleja seisab teel ning kirjeldatakse tema muljet teest *Tee tõuseb püstloodis*) või eemal asuv ja liikuv (nt olukorras, mil vaatleja lendab tee kohal *Tee meie all kulges jõe äärt pidi*) (Matsumoto 1996b: 205).

Sellest tulenevalt jagab Matsumoto fiktiivse liikumise kaheks, lähtudes võimaliku (reaalse või fiktiivse) liikumise iseloomust. 1. tüübi puhul on liikuja arbitraarne ning selleks võib olla hüpoteetiline inimene või vaatleja tähelepanu fookus; liikumise representatsioon pole ajaga seotud, st seda võib simuleerida igal ajahetkel (nt *Tee läbib tunneli*). 2. tüübi lausete korral on liikumine reaalselt olemas – on olemas liikuja, kes ühtlasi tajub liikumist teatud kindlal ajahetkel (nt *Tee, mida mööda me sõitsime, läbis tunneli*). (Matsumoto 1996b: 204)

Eelnevale tuginedes võiks välja tuua kaks teemaringi, mis on fiktiivse liikumise korral keeleandmete analüüsi juures olulised. Esiteks saab küsida, kas vaatleja liigub või üksnes jälgib. Ning kui on olemas reaalne liikuja, siis kas see liikuja avaldub eksplitsiitselt või on ta implitsiitne. Reaalne liikuja on olemas ning on ka eksplitsiitne näiteks lauses *Tee viib meid metsa*. Seevastu lause *Tee viib läbi oru* ei täpsusta, kas reaalne liikuja on olemas (sel juhul oleks ta implitsiitne) või mitte, kuna see sõltub kontekstist ning sellest, kuidas konkreetsel juhul keelekasutaja situatsiooni enda jaoks mõtestab. Reaalne liikuja puudub aga kindlasti näiteks situatsioonis, mida kujutab lause *Kaardil viivad teed itta ja läände*, mil mõistestaja üksnes jälgib kaardil kujutatud teid. Teiseks on oluline, kas vaatleja tajub situatsiooni kaug- või lähivaatepunktist. Vastavalt rakenduks kas üldine või lokaalne tähelepanuhaare.

Kuna siinkohal on uurimise all fiktiivse liikumise tüüp, mil liikuvana kujutatakse reaalselt eksisteerivat (potentsiaalset) LIIKUMISTEED (st uuritavad keelenäited kuuluvad Talmy koekstensionaalsete teede tüüpi ning moodustavad Matlocki 1. tüübi), on liikumise komponent metonüümse seose kaudu lausetes alati olemas. Metonüümiat fiktiivses liikumises on käsitlenud näiteks ka Langacker, Matsumoto, Matlock jt: tee kuju või ulatust kirjeldatakse selliste dünaamiliste vahenditega, mis algselt on kasutusel millegi reaalselt eksisteeriva liikumise kujutamiseks (Langacker 2005: 176; Matsumoto 1996b: 188; Matlock 2004a: 231). Nagu eelpool käsitletud, aktiveerub selliste lausete

korral tõenäoliselt reaalse liikumise mentaalne representatsioon, sõltumata sellest, mida täpselt liikuvaks entiteediks pidada.

2.3. Fiktiivse liikumise väljendamine võrrelduna reaalse liikumise väljendamisega

Sama situatsiooni on võimalik kirjeldada erineval moel. Varieerub, millised osised keelendamiseks valitakse või millise nurga alt ehk mis perspektiivist sündmust vaadeldakse. Erineb ka täpsusaste, millega sündmust kajastatakse. (Langacker 1987a: 117–137) Ning teisipidi – erinevaid situatsioone võib kirjeldada ka ühtmoodi. Nii võivad fiktiivne ja reaalne liikumine avalduda keeleliselt analoogselt. Reaalset liikumist võib kirjeldada mingi objekti asukohamuutusena teatud aja jooksul (Matsumoto 1996b: 185) ning ka siinkohal käsitlen reaalse liikumisena (nimetatud ka füüsiliseks, ruumiliseks, tegelikuks liikumiseks) selliseid liikumissündmusi, kus füüsiliselt eksisteeriv entiteet (Talmy terminoloogias kujund, Langackeri vastena lause tasandilt lähtudes trajektor) vahetab ruumis teatud aja jooksul asukohta (kajastub näiteks verbidega *jooksma*, *viima*), või kus füüsiline entiteet liigub korduvalt mingil kitsamal alal (avaldu näiteks verbidega *keerutama*, *pöörlema*). Talmy järgi on tegu vastavalt kulgeva liikumise (*translational motion*) ning paikse liikumisega (*self-contained motion*) (2000b: 25, 35–36). Fiktiivse liikumise laused seevastu kujutavad mingi objekti asukohta nii, nagu oleks tegu selle asukohamuutusega, kuigi kujundi ja tausta suhe püsib tegelikult muutumatuna. Kui reaalse liikumise puhul on kujund (või Langackeri terminoloogias trajektor) liikuja (nt *Pall veereb põrandal*), siis fiktiivse liikumise korral on see grammatilise subjektina avalduv paigalseisev entiteet (nt *Tee läheb Tallinna*).

Reaalse ja fiktiivse liikumise lauseid saab võrrelda laias laastus kahest aspektist. Ühelt poolt võib vaadelda seda, mis üldse on lausetes keelendatud, teisalt aga seda, kuidas seda on tehtud.

Situatsiooni osiseid esitatakse keeleliselt üldjuhul valikuliselt. Talmy märgib, et lausest võib välja jätta kahte liiki informatsiooni: ühelt poolt sellist, mis küll kuulub sündmuse raamistikku (*event frame*), ent mis jääb tähelepanu fookusest väljapoole,

teisalt sellist, mis on perifeerne või juhuslik (tüüpiliselt näiteks temperatuur, aga ka toimumisaeg jne). Protsess, millega sündmuse raamistikust valitakse see osa, mis lõpuks keeleliselt väljenduse leiab, on Talmy järgi tähelepanu akendamine (*windowing*) – mõistestaja asetab sündmusele või situatsioonile justkui aknad, nähes sellest eeskätt mingit osa. (Talmy 2000a: 257–259)

Ka võib liikumissündmuses oluliste elementide avaldumisviis erineda. Talmy toob välja kaks strateegiat, kuidas väljendatakse LIKUMISTEED ning liikumise kaassündmust (*co-event*) (tüüpiliselt LIKUMISVIISI või PÕHJUST). LIKUMISTEE all mõistab Talmy ala, mille kujund tausta suhtes liikumisel hõlmab, sh näiteks liikumise LÄHTE- ja SIHTKOHA. Esimesel juhul väljendab liikumisverbi tüvi lisaks liikumisele endale ka LIKUMISTEED või LIKUMISTEED koos taustaga ning kaassündmus (LIKUMISVIIS, PÕHJUS) avaldub tüüpiliselt satelliidiga¹⁵ või üldse mitte (nt *Ta sisenes majja*). Teisel juhul on LIKUMISTEE leksikaliseerunud satelliidina ning kaassündmust väljendab liikumisverbi tüvi (nt *Pall veeres mööda*). Kui keel eelistab LIKUMISTEE markeerimist verbitüvega, on tegu verbikeelega, kui aga satelliidiga, on tegu satelliidikeelega¹⁶. (Talmy 2000b: 25–60, 101–117, 220, 222–224)

Stosic ning Sarda väidavad prantsuse ja serbia keele komparatiivsele uurimusele tuginedes, et satelliidikeeltes (nagu serbia keel) väljendatakse rohkem liikumise ja asetsemise VIISI kui verbikeeltes (nagu prantsuse keel). Selle põhjusena pakuvad nad, et verbikeeltes on verb tavaliselt n-ö hõivatud LIKUMISTEE väljendamisega, mistõttu VIISI markeerimine on limiteeritud. VIISI võib küll märkida eraldi, ent eraldiseisva üksusena on selle esinemine või mitteesinemine palju vabam, mis võib tingida VIISI väljajätu lausest. Samas toob nende uurimus esile, et prantsuse keel eelistab staatiliste situatsioonide kirjeldamiseks kasutada rohkem fiktiivse liikumise konstruktsioone kui serbia keel, kus seevastu esineb rohkem konkreetsemalt asendit väljendavaid verbe (nt *seisma*, *istuma*, *lamama* jne). Prantsuse keeles saab selliseid verbe kasutada palju piiratumalt (ehk ainult elusate entiteetide korral) ning see kompenseeritakse kas fiktiivse

¹⁵ Satelliit on grammatiline kategooria, mis sõltub otseselt verbitüvest ning pole ei nimisõna- ega kaassõnafraasi liige (Talmy 2000b: 101–102).

¹⁶ Soome-ugri keeli peab Talmy satelliidikeelteks (2000b: 222) ning ka eesti keel on satelliidikeel (Tragel, Veismann 2008).

liikumise konstruktsioonidega või nn neutraalsete asetsemisverbidega, nagu *olema*¹⁷. (Stosic ja Sarda 2009)

2.3.1. Liikumisverbid fiktiivse ja reaalse liikumise konstruktsioonides

Liikumisverbid väljendavad prototüüpselt reaalselt liikumist. Reaalse liikumise väljendamisest võib pidada liikumisverbi esmaseks ülesandeks. Alati ei eristu liikumisverbid teistest verbidest – sageli ei saa üheselt määrata, millal on tegu pigem tegevust või muutust, mitte aga niivõrd liikumist markeeriva verbiga (nt verbid *tantsima*, *kaduma* jne). Ent kui vaadelda verbe, mida saaks suurema kahtluseta liikumisverbideks pidada, siis millised neist võiksid fiktiivse liikumise lausetes esineda?

Matlock väidab, et fiktiivse liikumise 1. tüüp soosib LIIKUMISVIISI markeerivaid verbe, mis kajastavad seda, kuidas liikumine vastaval teel võiks realselt aset leida (aeglaselt või kiiresti (nt *sööstma*)), samuti võib see kajastada reaalse liikuja seisundit (nt *ukerdama*)), mistõttu on tegu metonüümiaga (LIIKUMISVIISI teatud jooned on üle kantud LIIKUMISTEE omadusteks). Samas ütleb Matlock, et fiktiivse liikumise 2. tüübi korral (kui trajektor pole seotud liikumisega) ei ole viisiverbe võimalik kasutada. (2004a: 231–232) Matsumoto on näidanud, et viisiverbid on inglise keeles siiski võimalikud ka Matlocki 2. tüübi korral, nt *The wire zigzags through the desert* ('Kaabel lookleb läbi kõrbe') (Matsumoto 1996b: 214). Viisiverbid on fiktiivse liikumise konstruktsioonides võimalikud ka eesti keeles.

Matsumoto põhjendab verbide võimet väljendada fiktiivset liikumist inglise ja jaapani keeles kahe üldise tingimusega, mis võiksid olla universaalsed. LIIKUMISTEE tingimuse (*path condition*) järgi võivad fiktiivse liikumise konstruktsioonides esineda verbid, mis markeerivad ise või mille satelliit markeerib kuidagi liikumisruumi (SUUNDA, LIIKUMISTEED jne ehk LIIKUMISTEED Talmy mõttes). LIIKUMISVIISI tingimusest (*manner condition*) tulenevalt võib liikumisverb väljendada LIIKUMISVIISI sel juhul, kui see on seotud LIIKUMISTEE mingi omadusega, näiteks kujuga (nt viisiverb *looklema* kirjeldab LIIKUMISTEE loogelist konfiguratsiooni). Nii on Matsumoto järgi

¹⁷ Neutraalseid asetsemisverbe kasutatakse palju ka serbia keeles ning tänu väga abstraktssele tähendusele on nende kasutamisel mõlemas keeles staatilisuse väljendamisel ka kõige vähem limiteeritud (Stosic ja Sarda 2009).

fiktiivse liikumise konstruktsioonides aktsepteeritavad enamik ruumi mingeid osiseid markeerivaid liikumisverbe, ent viisiverbidest sobivad vaid vähesed. Matsumoto möönab, et LIIKUMISVIISI tingimuse osas võib olla ka erandeid, kui LIIKUMISVIISI markeeriv verb on oma tähenduselt väga polüseemne ning seetõttu paljudes eri kontekstides kasutatav, nii et LIIKUMISVIIS sellisena on võimalik varjule jätta (inglise keeles *run* 'jooksma', jaapani keeles *hashiru* 'jooksma', hiina keeles *zou* 'käima'¹⁸). (Matsumoto 1996b: 194–204)

Jari Sivonen on näidanud, et teatud verbe (nagu *kiemurrella* ja *mutkitella* (~'looklema, käänlema')) kasutatakse eelkõige just fiktiivse liikumise konstruktsioonides (Sivonen 2005). Sama võib oletada ka eesti keele mõne liikumisverbi osas, nt *looklema*.

Nii nagu pole piiratud see, mis liikumisverbid võivad reaalse liikumise väljendamise teenistuses olla, pole piiratud ka see, millises grammatilises vormis nad esineda võivad. Seevastu fiktiivse liikumise lauses on predikaadi võimalikud grammatilised avaldumisvormid piiratud. Kõige ilmsem piirang seostub isiku kategooriaga. Fiktiivse liikumise lauses saab predikaat esineda üksnes kolmandas pöördes. Ka võib predikaat fiktiivse liikumise lauses eelistada teatud ajavormi või aspekti väljendamist – Stosic ja Sarda väidavad, et prantsuse keeles on fiktiivset liikumist väljendav verb oleviku ja lihtmineviku vormis, serbia keeles aga märgib imperfektiivset aspekti (Stosic ja Sarda 2009: 12).

2.3.2. Fiktiivse ja reaalse liikumise lausete argumentstruktuur¹⁹

On pakutud, et fiktiivse liikumise lausete argumentstruktuur erineb reaalselt liikumist kajastavate lausete argumentstruktuurist. Charles J. Fillmore on käsitlenud inglise keele liikumisverbe, mis lubavad jätta LÄHTEKOHA markeerimata (nagu *leave* 'lahkuma', *go* 'minema') või SIHTKOHA markeerimata (näiteks *come* 'tulema', *arrive* 'saabuma', *bring* 'tooma', *enter* 'sisenema') (1986: 103, 105). Josef Ruppenhofer väidab, et

¹⁸ Yina Wang väidab siiski, et verb *käima* hiina keeles fiktiivse liikumise lauses ei esine, täpsustamata siiski, kas ainult tema uurimismaterjalis või üldse mitte (Wang 2009).

¹⁹ Lähtun siinkohal argumentstruktuuri ning võimalike argumentide osas James Pustejovskyst, kelle järgi argumentid võivad olla ehtsad, vaikimisi, varjatud või adjunktid (Pustejovsky 1996), st argumentstruktuuri liikmeteks loen ka näiteks koha- ja ajalaiendid jne, mitte ainult kohustuslikult lauses realiseeruvad laiendid.

fiktiivne liikumine ei võimalda sellist argumendi keelelist väljajätku, nagu see esineb reaalsel liikumisel kajastavates lausetes, tuues näiteks, et verbide *pass* 'mööduma' ja *arrive* 'saabuma' puhul peab fiktiivse liikumise konstruktsioonides olema orientiir markeeritud, samas kui reaalsel liikumisel kirjeldades on väljajätk tavaline (Ruppenhofer 2006).

Ka Matlock märgib, et fiktiivse liikumise korral peab orientiir olema markeeritud – trajektor ehk fiktiivselt liikuv LIKUMISTEE peab olema orientiiriga eksplitsiitselt suhestatud (2004a: 226–227), st mingi ruumiroll peaks Matlocki järgides keeleliselt avalduma. Samuti nendib Matlock, et fiktiivse liikumise lausetes esineb sageli aja- ning suunamärkeid (Matlock 2006: 2).

Matsumoto vaatab ruumi markeerimist fiktiivse liikumise konstruktsioonides laiemalt ning tema LIKUMISTEE tingimuse järgi peab LIKUMISTEE (mõistetuna talmylikult laias mõttes) fiktiivse liikumise konstruktsioonides mingil moel, st kas verbi tüves või eraldi markerina, olema eksplitsiitne. LIKUMISTEE tingimusega samaaegselt peaks kehtima LIKUMISVIISI tingimus, mille järgi saab fiktiivse liikumise lausetes LIKUMISVIISI väljendada ainult siis, kui see on seotud kuidagi LIKUMISTEE mingi omadusega, näiteks kujuga. Aega märkivad viisimärkid on Matsumoto järgi seotud LIKUMISTEE omadustega, näiteks lauses *Tee langeb aeglaselt* märgib *aeglaselt* pigem seda, kui suur on tee kallak. (Matsumoto 1996a: 362; 1996b: 194–204)

3. Fiktiivse ja reaalse liikumise väljendamise sarnasusi ja erinevusi eesti keeles

Fiktiivset ja reaalselt liikumist saab väljendada samade keeleliste vahenditega. Siinses töös on sellise keelelise üksusena lähtepunktiks liikumisverb, mis lauses predikaadina funktsioneerides haarab endaga kaasa ka muude argumentide avaldumise semantiliste rollidena. Fiktiivse liikumise eri tüüpidest leiab seejuures käsitlemist üksnes tüüp, mille korral fiktiivselt liikuv entiteet on LIKUMISTEE.

Nagu eelnevas peatükis viidatud, on eri autorid püüdnud leida nii fiktiivse ja reaalse liikumise ühisosa (milleks on liikumise mentaalse representatsiooni tekkimine fiktiivse liikumise korral) kui ka seda, mille poolest fiktiivse liikumise keelendamine erineb reaalse liikumise omast. Järgnevalt vaatlen, kuivõrd leiavad eesti keeles kinnitust eelpool esitatud väited – mille poolest fiktiivse ja reaalse liikumise väljendamine sarnaneb ja mille poolest erineb.

Esimeses alapeatükis analüüsin fiktiivse liikumise konstrueerimist laiemalt: milline on reaalse liikumise komponent sellistes situatsioonides, mida kirjeldatakse fiktiivse liikumise konstruktsioonidega, ning kuidas seostub fiktiivse liikumisega vaatepunkti küsimus. Seejärel puudutan teises alapeatükis põgusalt seda, millised liikumisverbid võiksid fiktiivse liikumise väljendites esineda ning milline on predikaadi morfoloogiline vorm fiktiivse ja reaalse liikumise korral. Kolmandas alapeatükis käsitlen põhjalikumalt fiktiivse ja reaalse liikumise lausete argumentstruktuuride sarnasusi ja erinevusi.

Fiktiivse ja reaalse liikumise lausete näited on töös esitatud eraldi plokkidena, iga lause kannab ka fiktiivsele või reaalsele liikumisele viitavat märget (vastavalt FL ja RL). Liikumisverb on kursiivkirjas, kirjeldatud semantilisi rolle märkivad keelendid on alla joonitud, rasvases kirjas on märgitud fiktiivse liikumise lauses LIKUMISTEE-entiteeti kajastav substantiivifraas, rasvases kirjas ning allajoonituna on esile toodud reaalselt liikujat väljendav keelend fiktiivse liikumise lauses.

3.1. Fiktiivse liikumise konstrueerimisest

Langackeri järgi võib fiktiivne liikumine avalduda nii perfektiivselt kui ka imperfektiivselt (nt 2005: 175–177). Ka Talmyt järgides on võimalik fiktiivse liikumise puhul rääkida kahest perspektiivi viisist (2000a: 70–71). Aga nagu on viidanud Matsumoto (1996b: 205), pole reaalne liikumine ja see, kuidas vaatleja situatsioonis asetseb, alati ühendatavad ning seetõttu on fiktiivset liikumist parem vaadelda üksnes reaalse liikumise olemasolu aspektist või vaatleja distantsist lähtuvalt. Siinses töös käsitletavad verbid (*viima*, *minema*, *suunduma*, *tõusma*, *pöörama*, *ületama*, *kulgema* ja *looklema*) võivad kajastada kõiki erinevaid variante, kuigi kõige sagedasem on siiski see, et liikuva vaatlejaga seostub lähivaatepunkt, paigalseisva vaatlejaga aga kaugvaatepunkt.

Reaalse liikuja olemasolu võiks kinnitada järgmistes fiktiivse liikumise lausetes, nt

- (1)
- a) FL: **Üks lühike uulits viis meid** iseenesest mere äärde. (TKI)²⁰
- b) FL: **Rada läks** läbi metsatuka, juurtest konarlikuks tallatud. (TKI)
- c) FL: Olime vaevalt paari kilomeetri jagu sõitnud, kui **rohtukasvanud tee** keeras vasemale ja *suundus* allamäge. (TKI)
- d) FL: **Rada** aina *tõuseb* ning muutub üha raskemaks. (TKI)
- e) FL: Igal pool kõrged hanged, kuhu mees kõhust saadik sisse vajub, ei mingit ära *pööravat teekest*. (TKI)
- f) FL: Ennelõunal *ületas tee* mäeaheliku. (PT)
- g) FL: Kui **tee kulges** pikka aega nõrsirgelt, siis oli neil igav. (TKI)
- h) FL: Ja sa pidid tagasi kõmpima, et enne ööd kohal olla samas punktis, kust alustasid; võisid homme või nädala pärast jätkata uurimisretke, käia veel kilomeetrit viis juba lähikäidust ettepoole, ja eks nii saigi tehtud – kuid **tee** ei lõppenud seekordki, midagi ei juhtunud, ükskõikselt ja -luiselt *lookles ta* eemale **astujast**. (TKI)

Reaalne liikuja on eksplitseeritud lausetes 1a ja 1h kujul *meid* ja *astujast*. Tüüpiliselt reaalne liikuja fiktiivse liikumise lausetes argumendina siiski otsest väljendamist ei leia, nagu lausetes 1b–1g, ning reaalse liikuja olemasolu on tuletatav kontekstist. Lause 1h on eriti huvitav selle poolest, et kujutab reaalselt liikujat (*astujast*) staatilise entiteedina, mille suhtes tee liigub. Samuti on huvitav transitiivse verbi *viima* grammatilise objekti esinemine reaalse ja fiktiivse liikumise lausetes. PATSIENDI (ehk liigutatava)

²⁰ Allikaviide TKI viitab näitelause pärinemisele tasakaalustatud korpuse ilukirjanduse allkorpusest, PT märgib lauseplokkides selguse huvides siinkirjutaja loodud näitelauseid.

markeerimine (süntaktiliselt objektina) on reaalse liikumise puhul kohustuslik (3), fiktiivse liikumise väljendid aga üldjuhul keeleliselt objekti (ehk sisuliselt AGENTI) ei maini, kuna reaalne liikuja või sündmuse vaatleja (ehk fiktiivselt liigutatav) on kontekstist tuletatav (2), nt

(2) FL: Kui kuhugi pöörasidki jäljed, siis *viis see rada* mõnda taluõue. (TKI)

(3) RL: Tema mõtleb parajasti, kas **too Lelle kandi poisike** kah oma poti mõisa tagasi *viis*, kui teised viisid. (TKI)

Nii käitub grammatiliselt transitiivne liikumisverb *viima* fiktiivse liikumise lauses üldjuhul intransitiivsena. N-ö liigutatava mainimine osutub fiktiivse liikumise lauses oluliseks siis (esines 6 korral 81 lausest, 7%), kui tahetakse rõhutada reaalselt liikujat (4a, 4b) või pole see kontekstist tuletatav või kui reaalseid liikujaid on mitu ning nad ei liigu koos (4c), nt

(4)

a) FL: **Roopad** viisid ta kaugustesse. (TKI)

b) FL: **Üks lühike uulits** viis meid iseenesest mere äärde. (TKI)

c) FL: **Teerada** lookleb läbi vaarikavarte ja viib kaks last vääramatult kokku. (TKI)

Fiktiivse liikumise lauses 4a ja 4b on reaalne liikuja märgitud süntaktilise objektina *ta* ning *meid*. Lauses 4c kajastub, et liikujaid on kaks (*kaks last*) ning nad liiguvad eri suundades ning liikumissündmuse lõpus asuvad mõlemad samas ruumipunktis.

Ent fiktiivse liikumise lauses võib reaalse liikumise komponent ka puududa ning sel juhul on vaatleja paigal ning üksnes jälgib LIIKUMISTEED, nt

(5)

a) FL: Kui Vaherpõllu Jüri ühel kevadtalvisel hommikul õue läks, et seal harjumuse kohaselt ukse kõrvale lumehange vett lasta, märkas ta kõvakstallatud **teerajal, mis lauda juurde** viis, verejälgi. (TKI)

b) FL: Nüüd oli tuba lausa lage, tolmurullid lebasid kõikides nurkades ja **klaveritassijate porised jalajäljed** tulid ja läksid üle toa. (TKI)

c) FL: Bundist ida poole suunduvad Nanjingi, Sichuani ja Huaihai tänavad, mis moodustavad tohutu suure täiesti euroopaliku linnaosa. (TKI)

d) FL: Eemal pööras tee metsa vahele. (PT)

e) FL: Nüüd küll nägin – kõrges hallis lubjakivises mäeseinas oli väike kaarjas avaus, ja sinna juurde tõusis paremalt imepeene serpentiinina **teerada**. (TKI)

f) FL: **Tee ületavat metsa taga jõe** teist korda. (PT)

g) FL: Jalutusbokside kohal, nendega paralleelselt *kulges vahiputkadega laudtee*. (TKI)

h) FL: Thomas Mann Hausi ees laius võrdlemisi suur muruplats ja *lookles mulle balti-saksa mõisatest tuttav ringtee*. (TKI)

Vaatleja võib kajastada reaalselt situatsioonis esinevana, nagu näiteks lauses 5a ja 5b, kus esimesel juhul on eelnevalt lauses mainitud vaatlejana *Vaherpõllu Jüri* ning teisel

juhul kirjeldatakse vaatleja muljet toast ning selle põrandast, mida ilmestavad porised jäljed. Ent vaatleja võib end ka asetada mentaalselt vaatepunkti, mis ei ühti tema reaalse asukohaga, nagu näiteks lausetes 5c ja 5f, kus esimesel juhul kujutab vaatleja end Bundi, mille juurest algavad tänavad, teisel juhul kujutab vaatleja end metsa taha, kus tee jõe ületab.

Kui seni toodud näidetes korreleerub liikuva vaatlejaga pigem lähivaatepunkt ning paigalseisva vaatlejaga pigem kaugvaatepunkt, siis järgnevates näidetes kombineeruvad implitsiitselt avalduv liikuv vaatleja ja kaugvaatepunkt (6a) ning paigalseisev vaatleja ja lähivaatepunkt (6b), nt

(6)

a) FL: **Miski** juba *lookleb* mäekülgedel. (TKI)

b) FL: **Tee**, millel seisime, *tõusis* püstloodis. (PT)

Liikuvast vaatlejast, kelle vaateväljas on kogu kirjeldatav tee korraga, annab tunnistust sõna *juba* lauses 6a: vaatleja liigub mägede suunas ning mida lähemale ta sihtkohale jõuab, seda nähtavamaks muutub tema jaoks mäekülgedel asuv tee, mille asukohta kirjeldatakse looklemisena. Situatsiooni sisse asetuv vaatleja võib olla ka paigal, nagu lauses 6b, kus paigalseisev vaatleja on eksplitseeritud teel seisjana.

Sellised laused, nagu 1a, 1h ja 4a–c, milles kajastub reaalne liikuja omaette leksikaalse üksusena, tõstatavad küsimuse reaalse ja fiktiivse liikumise vahelisest piirist. Siinses töös on fiktiivse liikumise all käsitletud kõiki selliseid lauseid, milles süntaktiliselt subjektina vormistuv on staatiline entiteet, siinjuhul LIIKUMISTEE, ning seda kujutatakse iseseisva liikuja või liigutajana.

3.2. Liikumisverbid fiktiivse ja reaalse liikumise väljendites

Järgnevalt vaatlen, mis iseloomustab neid verbe, mis LIIKUMISTEED märkivate substantiividega korpuspäringuid tehes avaldusid. Nagu eelpool öeldud, võib oletada, et fiktiivse liikumise väljendites esinevad verbid moodustavad kontiinumi, mille ühes otsas on liikumisverbid, mille kasutamine millegi asukoha väljendamiseks on ülimalt tavaline ning üsna markeerimata, nagu näiteks verb *minema* lauses *Kohe maja eest läheb suur tee mööda ja seal liigub taksosid vahetpidamata* (TKI). Kontiinumi teises

otsas on liikumisverbid, mille kasutamine fiktiivse liikumise lausetes on väga poeetiline ja tugevalt markeeritud, nagu näiteks verb *kallama* lauses *Rada kallas truubi juurest kõrvale, otse enne kraavi, mis lõikus heinamaasse nagu sügav noasälg, täis üksnes sitket pori* (TKI). Pole välistatud, et ülima poeetilisuse teenistuses on kõik liikumisverbid fiktiivse liikumise väljendites võimalikud.

Matsumoto väidab siiski, nagu eelpool kirjeldatud, et fiktiivse liikumise korral peavad olema täidetud kaks tingimust. Reaalse liikumise lausete puhul see nii ei ole – kõik liikumisverbid väljendavad reaalselt liikumist, vastasel juhul poleks tegu liikumisverbidega. Matsumoto LIIKUMISTEE tingimus väidab, et liikumisruum (LIIKUMISTEE Talmy mõttes) peab kuidagi olema eksplitseeritud. LIIKUMISVIISI tingimuse järgi saab LIIKUMISVIISI markeerida ainult siis, kui see seostub LIIKUMISTEE mingi omadusega. (1996b: 194–204)

Seega peaks olema piiratud ka see, millised liikumisverbid saavad fiktiivset liikumist väljendada – võimatu peaks olema selliste liikumisverbide kasutamine, mille tähenduses pole liikumisruum markeeritud (st ainult LIIKUMISVIISI ja/või liikumise PÕHJUST markeerivad liikumisverbid) ning liikumisruumi ei kajasta ka ükski muu element lauses, või kui LIIKUMISVIISI markeeriva verbi puhul ei viita verbitüves markeeritud LIIKUMISVIIS LIIKUMISTEE mingile omadusele (välja arvatud sel juhul, kui verb on väga polüseemne, nii et võimaldab LIIKUMISVIISI sellisena varjule jätta (nt *jooksma*, *käima*)).

Siinse töö uurimismaterjalis leidis LIIKUMISTEE-entiteetidele viitavate substantiivide kaudu otsitud fiktiivse liikumise lausetes kokku 31 erinevat verbi (vt tabel 1 lk 8). Kindlasti võivad fiktiivset liikumist väljendada ka teised liikumisverbid. On ootuspärane, et fiktiivse liikumise lausetes esinevad pigem grammatiliselt intransitiivsed liikumisverbid. Transitiivsetest verbidest on materjalis esindatud 7 verbi: *viima*, *tooma*, *juhtima*, *juhatama*, *kallama*, *ületama* ja *läbima*. Verbid *viima*, *tooma*, *juhtima*, *juhatama* ja *kallama* on kausatiivsed – see, kelle või mille liikumine põhjustatakse, vormistub grammatilise objektina. Kuigi grammatiliselt transitiivsed, pole nimetatud verbid semantiliselt plaanis fiktiivse liikumise konstruktsioonides kausatiivsed, kuna puudub see, kellele või millele tegevus oleks suunatud ning kelle või mille asukoha- või seisundimuutust soovitakse saavutada. Seejuures on verb *viima* uurimismaterjalis ülekaalukalt kõige sagedamini fiktiivset liikumist väljendav verb. Siinses töös leiavad

põhjalikumalt käsitlemist verbid *viima* ja *ületama*. Verb *viima* käitub fiktiivse liikumise lausetes samuti pigem intransitiivselt, aga vahel ka transitiivselt, nagu eelpool käsitletud, st fiktiivse PATSIENDI roll on fakultatiivne. Verb *ületama* tingib alati süntaktilise objekti ehk semantiliselt LIIKUMISTEE avaldumise (pikemalt leiab verb *ületama* käsitlemist peatükis 3.3).

Kui vaadata nimetatud 31 verbi, siis LIIKUMISVIISI tähendust kannavad neist *kulgema*, *ronima*, *jooksma*, *käima*; lisaks uurimismaterjalis esinenutele on sellised ka näiteks verbid *sukelduma*, *roomama*, *pudenema*, *hüplema*, *sööstma* jne. Teisipidi võttes on aga sellistes liikumisverbides, milles liikumisega koos primaarselt LIIKUMISVIISI väljendatakse, siiski olemas teatav viide LIIKUMISTEELE – kõik nad markeerivad asukoha muutumist, see aga on võimalik liikudes piki mingit LIIKUMISTEED. Sellele, et viisiverbe on sageli raske eristada LIIKUMISTEED markeerivatest verbidest, on viidanud ka Matsumoto (1996b: 190–191). Samas on Matsumoto LIIKUMISVIISI tingimuse määratlus, et verbis kajastuv LIIKUMISVIIS peaks seostuma LIIKUMISTEE mingi omadusega, väga üldine ja laialivalguv ning ka Matsumoto möönab, et sellise ühenduse olemasolu võib suuresti sõltuda mõistestajast (1996b: 197). Verb *climb* ‘ronima’ kannab Matsumoto järgi inglise keeles kahte tähendust, millest üks kätkeb suunalisust vertikaalteljel, teine aga LIIKUMISVIISI ning ta väidab, et fiktiivse liikumise lausetes võib verb *ronima* esineda ainult siis, kui avaldub ka suunalisuse tähendus (1996b: 197). Kas ka eesti keeles nii on, jäägu siinkohal lahtiseks. Kõige vähem võiks nimetatud verbidest, mis LIIKUMISVIISI markeerivad, oletada seost LIIKUMISTEE mõne omaduse vahel verbi *kulgema* korral ning sel juhul peaks viide liikumisruumile avalduma mõne muu elemendiga lauses. Ruumi markeerimine viisiverbide *kulgema* ja *looklema* puhul leiab pikemalt käsitlemist peatükis 3.3.

Kui vaadelda verbirühmi, mis olid siinses töös uuritavate verbide valiku aluseks (vt ptk 1.3), siis joonistuvad välja kolm üldisemat rühma: SUUNDA või SIHTKOHTA markeerivad liikumisverbid (nt *viima*, *suunduma*; nende hulka võib arvata ka LÄHTEKOHTA markeerivad verbid (nt *väljuma*) kuigi selliseid materjalis ei esinenud), LIIKUMISTEED markeerivad liikumisverbid (nt *ületama*) ning LIIKUMISVIISI markeerivad liikumisverbid (nt *kulgema* ja *looklema*). Neist kaks esimest rühma väljendavad Talmy mõttes LIIKUMISTEED. Seejuures viisiverbid ning ühe- või ka

mitmekordset suunamuutust kajastavad verbid (nt *pöörama*, *keerutama*) viitavad peamiselt LIIKUMISTEE kujule (aga ka võimaliku reaalse liikuja liikumistrajektorile), vähem aga sellele, kus tee algab või lõpeb.

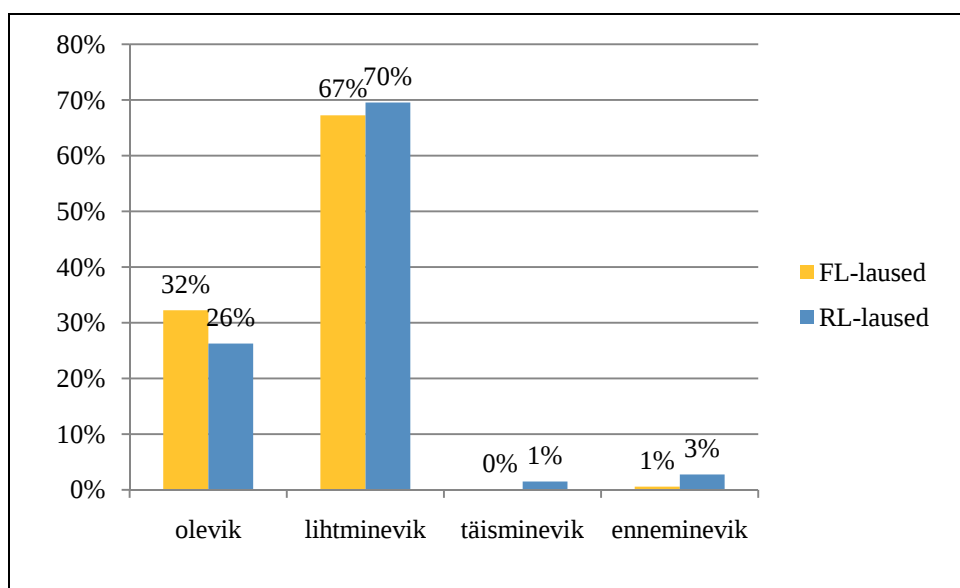
Kokkuvõtvalt võib öelda, et Matsumoto LIIKUMISTEE ja LIIKUMISVIISI tingimus ei piiritle kindlasti ammendavalt, millised liikumisverbid saavad ja millised ei saa fiktiivse liikumise konstruksioonides esineda. Ka pole suurema põhjendusega Matlocki väide, et fiktiivse liikumise 1. tüüp soosib viisiverbe (2004a: 231–232). Reaalse liikumise võimalust loova LIIKUMISTEE asetsemist millegi suhtes (nt *Tee viib Tartust Tallinna*) või LIIKUMISTEE kuju (nt *Tee lookleb*), aga ka LIIKUMISTEEL toimuvat reaalselt liikumist (näiteks liikumise kiirust, nt *Tee sööstab allamäge*) markeerivad verbid on mingil määral, võib-olla ka alati, võimalikud, ent kindlamate järelduste esitamine eeldab põhjalikumalt liikumisverbide analüüsi, mida siinse uurimuse materjal oma piiratuses ei võimalda.

Nagu öeldud, on fiktiivse liikumise lausetes predikaadil vormilisi piiranguid – predikaat saab esineda üksnes kolmandas isikus, ning seda nii ainsuses kui ka mitmuses. Reaalse liikumise lausetes predikaadi vorm selliselt kitsendatud pole. Stosic ja Sarda on pakkunud, et fiktiivse liikumise väljendamine teenistuses on serbia ja prantsuse keeles vastavalt oleviku ja lihtmineviku ajavorm ning imperfektiivne aspektivorm (2009: 12). Järgnevalt annan ülevaate, millist aega, kõneviisi ja tegumoodi predikaat fiktiivse ja reaalse liikumise lausetes eesti keeles väljendab – kas fiktiivse liikumise lausetes on predikaadil veel muidki grammatilise vormi piiranguid peale isiku ning millised on muud erinevused või sarnasused. Seejuures on vaatluse all ainult need laused, milles liikumisverb esineb finiitses vormis ehk predikaadina.

Kui vaadelda morfoloogiliste ajavormide (olevik, lihtminevik, täisminevik, enneminevik, üldminevik) esinemist nendes lausetes, kus uuritav liikumisverb esineb predikaadina, siis üldjoontes on ajavormide jaotumus fiktiivse ja reaalse liikumise lausete korral sama (vt joonis 2). Ligi 70% juhtudest on tegu lihtminevikuga (fiktiivse liikumise korral 119 lauset 177st, reaalse liikumise puhul 376 lauset 541st), keskmiselt 30% olevikuga (vastavalt 57 lauset ja 142 lauset) ning vaid üksikutel juhtudel muude ajavormidega (fiktiivse liikumise lausetes täisminevikku ei ilmnenu ning

enneminevikku oli ühel juhul, reaalse liikumise lausetes esines neid vastavalt 8 ja 15 korral). Üldminevikku (tingiva, kaudse ja möönva kõneviisi minevikku) materjalis ei esinenud, mistõttu seda pole ka joonisel esitatud.

Ka verbiti ei ole ajavormide jaotumuses suuri erinevusi. Verbid *viima*, *suunduma* ja *kulgema* eelistavad fiktiivse liikumise lausetes õige pisut sagedamini väljendada olevikku kui reaalse liikumise lausetes, see-eest reaalse liikumise lausetes on nad sagedamini lihtmineviku vormis. Verb *minema* näitab ainukesena teistpidi tendentsi: fiktiivse liikumise laused on olevikuvormis harvemini kui reaalse liikumise laused, ent lihtminevikus esinevad nad sagedamini kui reaalse liikumise laused. Verbid *tõusma*, *pöörama*, *looklema* ja *ületama* näitavad küll suuremaid erinevusi ajavormide esinemise osas, ent kuna nende verbidega on kas fiktiivse või reaalse liikumise lauseid väga vähe, ei ole võimalik sellest suuremaid järeldusi teha.

Joonis 2. Morfoloogiliste ajavormide osakaal FL- ja RL-lausetes

Kuigi vormiliselt ajavormide jaotumuses fiktiivse ja reaalse liikumise lausetes suuri erinevusi pole, on siiski iseloomulik oleviku vormi esinemine erinevas tähenduses. Reaalse liikumise lausetes on tavaline oleviku vormiga tulevikule viitamine (nt *Pange riidesse, läheme aita!* (TKI)), samas kui fiktiivse liikumise lausetes seda sellisena ei esinenud. Statsionaarse tee asukoht tulevikus ei vaja enamasti eraldi markeerimist, alles tulevikus ehitatava või tekkiva tee nimetamisel kasutatakse aga ilmselt muid

keelevahendeid, kuigi mingil määral on seda võimalik ka fiktiivse liikumise konstruktsiooniga väljendada (sel juhul peab aega tõenäoliselt leksikaalselt mingil moel siiski markeerima), nt *Aasta pärast läheb siit tee Põlva poole*, ent ka siis on tõenäoliselt tavalisem mingi perifrastilise vormi kasutamine, nt *Siit hakkab (järgmisel aastal) tee minema Põlva poole*. Küll aga võib verbi olevikuvorm viidata tulevikus toimuvale liikumisele, mis konstrueeritakse fiktiivse liikumise malli järgi, ent siis on üldjuhul kasutusel ka leksikaalsed tulevikumarkerid (nt *Homme viib tee juba Moskva poole*).

Kõneviisi osas on liikumisverbide esinemine fiktiivse ja reaalse liikumise lausetes veelgi ühtlasem – kindel kõneviis on mõlemal juhul kõige üldisem ning muid kõneviise esineb haruharva. Fiktiivse liikumise 177 lausest vaid korra (1%) oli predikaat mõne muu kõneviisi vormis, reaalse liikumise 541 lausest oli neid kokku 10 (2%). Kahtlemata on võimalik kõiki kõneviise fiktiivse liikumise korral väljendada, kuigi käskiv ning ehk ka möönev kõneviis on sel juhul üsna markeeritud, aga kindlasti mitte võimatud, nt *Tee, vii mind koju!* ja *Mingu see tee pealegi jõe äärde, tema kõnnib edasi*. Kuigi vormiliselt on tegu käskiva kõneviisiga, pole sisuliselt siiski tegu direktiiviga – direktiiv võib olla suunatud ainult tahtega tegijale.

Tegumoe väljendamise osas fiktiivne ja reaalne liikumine aga erinevad. Umbisikuline tegumood eeldab, et varjule jäetav oleks elusolend. Ning kuigi reaalne liikuja võib fiktiivse liikumise lauses avalduda grammatilise objekti vormis (või fiktiivse PATSIENDINA) (nt *Tee viib meid sohu*) on sisuliselt siiski tegu AGENDIGA ning lause *Meid viidi sohu* väljendab situatsiooni, mil liikumise põhjustaja on elusolend, tüüpiliselt inimene. Kui jätta fiktiivse liikumise lausest ära grammatilise subjektina vormistuv LIIKUMISTEE, muutub ka lause tähendus, nii et tegu on reaalse liikumise väljendiga.

Morfoloogilise ajavormi ning kõneviisi osas võib niisiis väita, et fiktiivse ja reaalse liikumise laused konstrueeritakse üldjuhul sarnaselt – mõlemal juhul eelistatakse oleviku ja lihtmineviku ajavormi (eriti viimast) ning kindlat kõneviisi. Muid ajavorme ning kõneviise väljendab predikaat harva nii fiktiivse kui ka reaalse liikumise lausetes. Morfoloogiliste vormide osas kehtib fiktiivsele liikumisele siiski kaks selget piirangut – predikaat fiktiivse liikumise lauses ei saa esineda esimeses ega teises isikus ning ei saa väljendada umbisikulist tegumoodi.

3.3. Fiktiivse ja reaalse liikumise lausete argumentstruktuur

Kui senini käsitlesin fiktiivset liikumist üksnes liikumisverbist ehk lauses predikaadist lähtuvalt, siis järgnevalt peatun kahel argumentstruktuuriga seotud aspektil: kuidas avaldub fiktiivse ja reaalse liikumise väljendites semantiliste rollidena ruum ja LIIKUMISVIIS.

3.1.1. Liikumisruumi markeerimine: ruumirollid

Ruumirollidest on uuritavates lausetes vaatluse all semantilised rollid LÄHTEKOHT, ASUKOHT, SIHTKOHT, SUUND ja LIIKUMISTEE. Et fiktiivse liikumise lausete argumentstruktuur erineb reaalse liikumise lausete argumentstruktuurist, on väitnud Ruppenhofer (2006), Matlock (2004a: 226–227) ja sisuliselt ka Matsumoto (1996b: 194–204) (vt ptk 2.3.2). Järgnev analüüs on suunatud sellele, et kindlaks teha, kas fiktiivse ja reaalse liikumise lausete argumentstruktuur erineb kirjeldatud viisil ka eesti keeles ning millised on muud erinevused ja sarnasused.

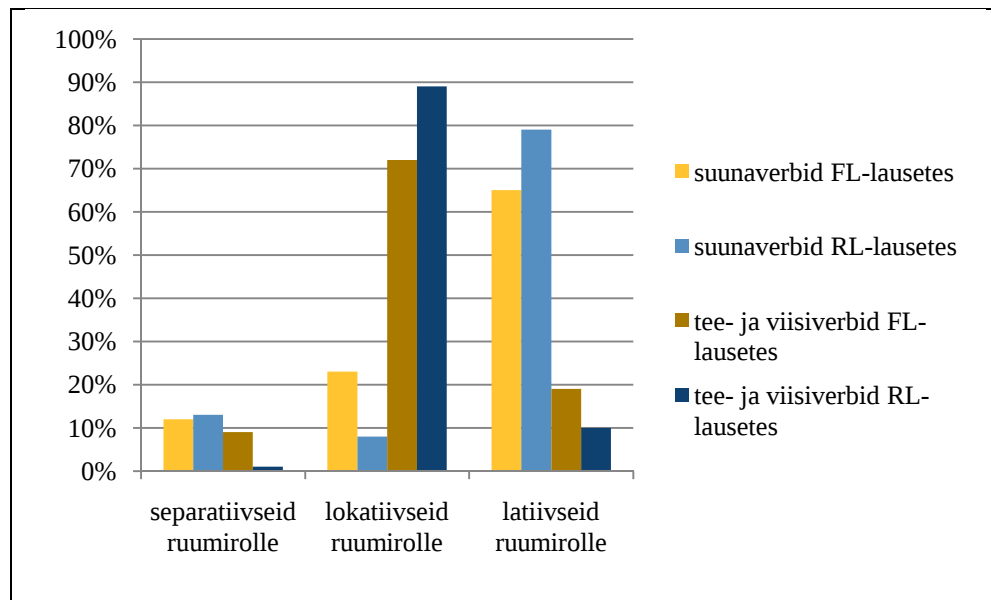
3.1.1.1. Üldised sarnasused ruumisuhete markeerimisel

Kõikide uuritavate verbidega (*viima*, *minema*, *suunduma*, *tõusma*, *pöörama*, *ületama*, *kulgema* ja *looklema*) joonistub välja korrelatsioon verbitähenduse ja selle vahel, kuidas lauses teiste elementidega sagedamini ruumi markeeritakse, ning seda nii reaalse kui ka fiktiivse liikumise väljendites: SUUNDA markeeriv verb haarab lausesse pigem latiivseid (ja separatiivseid), LIIKUMISTEED või LIIKUMISVIISI markeeriv verb aga lokatiivseid ruumisuhteid (LIIKUMISTEED või ASUKOHTA)²¹ kajastavad väljendid. Natuke erinevad üldises plaanis ainult verbid *minema* ja *tõusma*. Ülevaatlilikult on separatiivsete, lokatiivsete ja latiivsete ruumirollide esinemissagedus verbirühmiti kujutatud joonisel 3, täpsemad andmed on tabelis 3. Arvestuse aluseks on ruumirollide, mitte lausete arv (ühes lauses võib esineda koos mitu ruumirolli²²). Lauseid, milles ruumi ei markeerita,

²¹ Käsitlen lokatiivsete ruumirollide all koos ASUKOHA ja LIIKUMISTEE rolli, kuna üldiste tendentside kirjeldamisel ei ole nende eristamine mõttekas. Neid on koos käsitlenud ka Anatol Stefanowitsch ja Ada Rohde (2004).

²² Siiski pole arvestatud sama rolli topeltesinemisi lauses, nt kahekordset SUUNA markeerimist *läks kodu poole tagasi*.

pole siinkohal arvestatud (st joonis ja tabel annavad ülevaate sellest, milliseid ruumimarkereid eelistatakse, kui ruumi laiendiga markeeritakse).

Joonis 3. Üldiste ruumisuhete avaldumine FL- ja RL-lausetes verbirühmiti

Kui liikumisverb markeerib lisaks liikumisele endale liikumise SUUNDA (*viima, minema, suunduma*) või SUUNA muutumist (*pöörama*), kirjeldatakse lauses pigem latiivseid ruumisuhteid (st liikumise SIHTKOHTA või SUUNDA), nt

(7)

- a) FL: Kui kuhugi pöörasidki jäljed, siis viis **see rada mõnda taluõue**. (TKI)
- b) FL: **Teerada läks** otse tema poole. (TKI)
- c) FL: **Jälgede rivi suundus** otse sohu. (TKI)
- d) FL: Narva maanteelt pöörab välja üks väike nimetu tänav ja sealtsaudu on pääs kaugemale, suurte kivimajade varju. (TKI)

(8)

- a) RL: Kuid tal ei lastud kellegagi kokku saada, vaid viidi tagasi metsateel seisvasse autosse. (TKI)
- b) RL: Ja läksin südame kloppides kuuri. (TKI)
- c) RL: Laenasin Tamurilt sirmi ja suundusin raamatukokku. (TKI)
- d) RL: Leena pööras munakividega kaetud kõrvaltänavasse, valmis iga hetk vastutulija eest mõnda hoovi põgenema. (TKI)

Nii on reaalse liikumise lausetes 8a–8d väljendatud liikumise SIHTKOHTA (*autosse, kuuri, raamatukokku, kõrvaltänavasse*), fiktiivse liikumise lausetes 7a ja 7c samuti liikumise SIHTKOHTA (*taluoue, sohu*) ning lausetes 7b ja 7d SUUNDA (*tema poole, välja*). Latiivsusemarker võib esineda üksi (nagu näidetes 7a–7c), ent võib ka

kombineeruda teiste ruumimarkeritega. Näites 7d kajastub lisaks SUUNALE *välja* LÄHTEKOHT *Narva maanteelt*, lauses 8a on lisaks SIHTKOHALE *autosse* markeeritud ka SUUND *tagasi*.

Tabel 3. Separatiivsete, lokatiivsete ja latiivsete ruumirollide osakaal ruumirollide hulgas verbiti

Liikumisverbid	Separatiivseid ruumirolle		Lokatiivseid ruumirolle		Latiivseid ruumirolle		Ruumirolle kokku	
	FL	RL	FL	RL	FL	RL	FL	RL
<i>viima</i>	10% (11)	-	24% (27)	6% (2)	66% (75)	94% (30)	113	32
<i>minema</i>	12% (4)	3% (3)	44% (15)	7% (7)	44% (15)	90% (86)	34	96
<i>suunduma</i>	12% (3)	4% (9)	-	7% (16)	88% (22)	89% (211)	25	236
<i>tõusma</i>	17% (1)	52% (41)	17% (1)	14% (11)	66% (4)	34% (27)	6	79
<i>pöörama</i>	36% (4)	16% (7)	-	11% (5)	64% (7)	73% (32)	11	44
<i>ületama</i>	-	-	100% (4)	100% (73)	-	-	4	73
<i>kulgema</i>	13% (8)	-	69% (43)	58% (15)	18% (11)	42% (11)	62	26
<i>looklema</i>	5% (2)	12% (1)	72% (31)	88% (7)	23% (10)	-	43	8

Verb *suunduma* kannab väga tugevat SUUNA tähendust, kuna see on leksikaliseerunud verbi tüvve, ning ligi 90% fiktiivse ja reaalse liikumise lausetest avalduvad just latiivsust markeerivad ruumirollid (SUUND ja SIHTKOHT, kusjuures ka SIHTKOHT on sageli mõistetav SUUNA tähenduses, vt tabel 3). Ka verbid *viima* ja *minema* tingivad lauses umbes 90% juhtudest latiivsusmarkerite esinemise, ent seda ainult reaalse liikumise korral. Fiktiivse liikumise lauses on latiivsusmarkerite osakaal tagasihoidlikum. Verbide *pöörama* ja *tõusma* korral on latiivsuse märkimist lauses harvem, ent vastupidiselt eelnevatele verbidele esineb latiivsust just fiktiivse liikumise lauses rohkem.

Verb *minema* on natuke erandlik, kuna fiktiivse liikumise korral on suunalisuse kõrval samavõrd oluline ka lokatiivsete ruumisuhete (eelkõige LIIKUMISTEE)

väljendamine, sellal kui reaalse liikumise lausetes on suures ülekaalus latiivsed ruumimarkerid, nt

(9)

- a) FL: Truup viis üle porise kraavi, edasi läks **lai teerada**. (TKI)
- b) FL: **Rada** läks läbi metsatuka, juurtest konarlikuks tallatud. (TKI)

(10) RL: Raha käes, läks Madis poodi ja kõndis riiulite vahel ja mõtles. (TKI)

Fiktiivse liikumise lausetes 9a ja 9b on esimesel juhul markeeritud SUUND *edasi* ning teisel juhul LIIKUMISTEE *läbi metsatuka*. Reaalse liikumise lauses 10 on kirjeldatud SIHTKOHTA *poodi*. Fiktiivse liikumise lausete kallutatuse lokatiivsete ruumisuhete markeerimisele verbi *minema* korral näib tulenevat tähelepanu keskendumisest pigem LIIKUMISTEELE, vähem aga liikumise SIHTKOHALE.

Suunalisus võib avalduda SUUNDA markeeriva verbi korral ka teisiti, separatiivsete ruumirollidena (st kirjeldatakse liikumise LÄHTEKOHTA), nagu verbiga *tõusma*, kui fiktiivne liikumine eelistab uurimismaterjalis olevate vähete lausete põhjal latiivsust, reaalne liikumine aga separatiivsust, nt

(11) FL: **Tee** viis mäest alla, üle suliseva oja ning *tõusis* siis uuesti mäkke. (TKI)

(12)

- a) RL: Erik *tõusis* aeglaselt asemelt. (TKI)
- b) RL: Saunakorstnast *tõusis* suitsu. (TKI)
- c) RL: Oli järjekordse pühapäeva kellukestehõnguline pärastlõuna, nii kella kuueteistkümnepaiku, kui Artur Mustamäe kiirabihaiglasse jõudis ja liftiga kaheksandale korrusele *tõusis*. (TKI)

Fiktiivse liikumise lauses 11 sisaldab *mäkke* vaikumisi suunamarkerit *üles* (lisaks LIIKUMISTEELE *mööda mäge*). Reaalse liikumise lausetes 12a ja 12b on markeeritud LÄHTEKOHT (*asemelt* ja *saunakorstnast*), lauses 12c aga SIHTKOHT (*kaheksandale korrusele*). Et reaalse liikumise laused näitavad sagedasemat separatiivsuse markeerimist, on tingitud sellest, et ligi kolmveerand kõikidest lausetest kirjeldavad elusolendi asendimuutust (nagu ka lause 12a). Selliste lausete korral on liikumise kõrgeim punkt kontekstuaalselt antud ning latiivsete ruumisuhete markeerimine muutub tarbetuks. Mingi entiteedi täielikku asukohavahetust kirjeldavad laused (nagu lause 12c) näitavad sarnast korrelatsiooni eelpool vaadeldud suunaverbidega: kõige tavalisem on latiivsuse markeerimine (26 korda 46-st ruumirollist, 42%), harvemini esineb

separatiivseid ruumimarkereid (14 korda, 23%) ning veel vähem lokatiivseid markereid (6 korda, 10%). Kokku oli täielikku asukohavahetust kirjeldavaid lauseid 55.

Kui liikumisverb markeerib lisaks liikumisele LIIKUMISTEED (*ületama*) või LIIKUMISVIISI (*kulgema*, *looklema*), kajastuvad lauses pigem lokatiivsed kohasuhted (st liikumise ASUKOHT või LIIKUMISTEE), nt

(13)

- a) FL: **Poriligane rada**, mis algab õuelt, ületab kõrge kivivundamendiga lauda nurga juures virtsaoja, eksib takjaisse ja suubub teisel pool võsa põlluvahetele. (TKI)
- b) FL: **Jalgrada**, mis Õle tänavalt tädi majakese juurde tuli, kulges piki järgmise maja kõrget, pilgule läbimatut planku. (TKI)
- c) FL: **Teerada** lookleb läbi vaarikavarte ja viib kaks last vääramatult kokku. (TKI)

(14)

- a) RL: Otsustati siiski hea õnne peale välja minna ning hämaruse saabudes oma praegustelt positsioonidelt lahkuda, jõgi Tagavälja purdeid pidi ületada ning Jõeperi all uued kohad sisse võtta, nii et Suuresulli poolne külg vabaks jääks. (TKI)
- b) RL: Lootsik, milles oli Aidann, kulges soiste kallaste vahel, kui eespoolt hakkas terendama liivarand. (TKI)
- c) RL: Leenagi oli okste alt läbi pugenud, ja jõgi lookles kui pruun kuldseilaiguline hiigeluss lopsaka roheluse vahel, kivide ümber kauneid silmuseid luues ja mõnes kohas salapärase keeristega põhjaliiva auke puurides. (TKI)

Fiktiivse liikumise laused 13a–13c näitlikustavad LIIKUMISTEED (*virtsaoja*, *piki järgmise maja planku*, *läbi vaarikavarte*) ning ASUKOHTA (*lauda nurga juures*). Reaalset liikumist väljendavates lausetes avaldub LIIKUMISTEE lauses 14a (*purdeid pidi*) ning ASUKOHT lausetes 14b ja 14c (*soiste kallaste vahel*, *lopsaka roheluse vahel*).

Verbi *ületama* kõrval esineb fiktiivse ja reaalse liikumise lausetes ainult lokatiivsust märkivaid keelendeid (vt tabel 3). Verb *kulgema* tingib lokatiivsusmarkereid umbes 60–70% lausetest ning *looklema* ligi 70% fiktiivse liikumise lausetest.

Verb *ületama* on huvitava semantikaga, kuna verb ise kannab LIIKUMISTEE tähendust ainult osaliselt. Lõplik LIIKUMISTEE selgub alles predikaadi ja (ületatavat entiteeti märkiva) kohustusliku laiendi koosesinemisest. Nii saab laused 13a ja 14a ümber kirjutatada nii, et LIIKUMISTEE predikaadi tähenduses ei avaldu: *Rada läheb üle virtsaoja* ning *Üle jõe mindi Tagavälja purdeid pidi*. Latiivsus ja separatiivsus ei saagi verbi *ületama* korral tõenäoliselt avalduda.

Verb *looklema* on näide liikumisverbist, mida kasutatakse peamiselt fiktiivse liikumise konstruktsioonides (kokku 41 lauset), reaalse liikumise lauseid esineb vähe (kokku 12 lauset) ning enamasti on sel juhul tegu *jõe* või muu sarnase entiteedi

kirjeldamisega, mis asetub, nagu eelpool kirjeldatud, fiktiivse ja reaalse liikumise vahepeale, mistõttu pole verbi *looklema* sisaldavaid reaalse ja fiktiivse liikumise lauseid võrreldud. Fiktiivse liikumise korral on ülekaalus lokatiivsete kohasuhete markeerimine.

Latiivsusmarkerite sagedasem esinemine verbide *viima*, *minema*, *suunduma*, *tõusma* ja *pöörama* korral kinnitab Marjolijn Verspoori, René Dirveni ning Günter Raddeni (1999) poolt välja pakutud printsiipi *goal-over-source*, millele juhtis esimesena tähelepanu Yoshihiko Ikegami (1987). Printsiibi järgi kaldub keel latiivsuse markeerimisele – latiivsusmarkereid esineb sagedamini kui separatiivseid või ka lokatiivseid markereid. Verspoor jt väidavad, et latiivsuse (nende järgi SIHTKOHA) sagedasem markeerimine on tingitud sellest, et inimest huvitab agenttiivse komponendiga liikumise SIHTKOHT rohkem kui LÄHTEKOHT või ka LIIKUMISTEE (Verspoor jt 1999: 88–89). Friedrich Ungerer ja Hans-Jörg Schmidt on pakkunud ka, et SIHTKOHT on keelekasutaja jaoks palju informatiivsem kui muud ruumirollid: SIHTKOHA kaudu on kogu LIIKUMISTEE (laias mõttes) mõistestatav (Ungerer, Schmidt 1996: 225–226). Et printsiip kehtib ainult üldise tendentsina, on korpuspõhiselt inglise keele osas näidanud Anatol Stefanowitsch ja Ada Rohde, kes leidsid, et latiivsusmarker võib puududa, kui kontekstis või verbisemantikas on piisav info SIHTKOHA kohta olemas (Stefanowitsch, Rohde 2004: 263). Lokatiivsed kohasuhted olid nende uurimuses ülekaalus näiteks ka verbide *cruise* ‘ristlema’ ja *stroll* ‘luusima’ korral ning Stefanowitsch ja Rohde väidavad, et nende verbide puhul pole liikumissündmuse mõistestamisel LÄHTE- ja SIHTKOHT olulised, st liikumissündmuse mõistestamiseks pole vaja kogu liikumisruumi mõistestamise haarata, kuna esiplaanil on liikumine kui selline (Stefanowitsch, Rohde 2004: 255–254, 264). Ka verbide *kulgema* ja *looklema* tähendust võib mõista liikumisele kui protsessile viitavana, millega seondub see, et tähelepanu langeb rohkem LIIKUMISVIISILE, nagu kätkevad ka verbide *ristlema* ja *luusima* tähendused LIIKUMISVIISI. Nendest verbidest erineb verb *ületama*, mille tähenduses avaldub tugevalt LIIKUMISTEE.

3.1.1.2. Erinevused ruumisuhete markeerimisel

Nagu mainitud, on juhitud tähelepanu sellele, et fiktiivse liikumise puhul peab trajektor (enamasti) olema orientiiriga kuidagi suhestatud, sellal kui reaalse liikumise kirjeldamine lubab palju suuremat keelelist vabadust (Matlock 2004: 6–7; Ruppenhofer

2006). See tähendab, et lisaks liikumisverbile peaks fiktiivse liikumise lausetes ruumi mingil viisil kirjeldama. Matsumoto LIIKUMISTEE tingimus lubaks ruumi markeerimist ka üksnes verbitähenduses (1996b: 194) (vt ptk 2.3.2).

Järgnev ülevaade keskendub esmalt sellele, kas ja mis tingimustel võib uuritavate verbide puhul jätta lauses ruumi kajastavad semantilised rollid eksplitseerimata ning seejärel muudele erinevustele ruumi kirjeldamisel. Tabelis 4 on esitatud ruumirollide keskmine arv ühe lause kohta.

Tabel 4. **Ruumirollide keskmine arv lause kohta**

Liikumisverbid	Ruumirolle	
	FL	RL
<i>viima</i>	1,40	0,91
<i>viima</i>	1,31	0,70
<i>suunduma</i>	1,25	1,11
<i>tõusma</i>	0,75	0,40
<i>pöörama</i>	1,57	1,33
<i>ületama</i>	2,00	1,11
<i>kulgema</i>	0,89	1,09
<i>looklema</i>	1,05	0,67

Kõige rikkalikuma argumentstruktuuri tingib uurimismaterjali põhjal verb *pöörama* (keskmiselt 1,57 ruumirolli ühe fiktiivse liikumise ja 1,33 ruumirolli ühe reaalse liikumise lause kohta)²³, keskmiselt kõige vähem ruumirolle ühe lause kohta esines verbiga *tõusma* (keskmiselt 0,75 ruumirolli ühe fiktiivse liikumise ja 0,40 ruumirolli ühe reaalse liikumise lause kohta). Kui verbiga *tõusma* mitte arvestada lauseid, mis kajastavad asendimuutust, on keskmine ruumirollide arv reaalse liikumise lause kohta 0,87 ning vähima keskmise ruumirolli arvuga reaalse liikumise lausetes esineb verb *looklema* (0,67 ruumirolli lause kohta). Kui esimesel juhul ei saa nendest arvudest midagi järeldada ruumi markeerimata jätmise võimalikkuse kohta, siis teisel juhul

²³ Verbiga *ületama* esines fiktiivse liikumise lauseid uurimismaterjalis ainult 2, mistõttu pole neid tulemusi arvestatud. Siiski saab väita, et vähem kui 1 ruumiroll lause kohta pole verbi *ületama* korral võimalik – ületatav entiteet peab alati olema markeeritud.

ilmneb, et ruumirollide keeleline mitteesinemine on verbide *tõusma* ja *kulgema* korral tavaline.

Verbi *tõusma* korral pole ruumi markeerimine sageli oluline ei fiktiivse (15) ega ka reaalse liikumise lausetes (16), nt

(15) FL: **Rada** aina *tõuseb* ning muutub üha raskemaks. (TKI)

(16)

- a) RL: Kopterisse, *tõused* kohe! (TKI)
- b) RL: Luik *tõusis*, võttis pintsaku seljast ja riputas puu peale - kabinetis oli palav. (TKI)
- c) RL: Liana *tõusis* püsti, jättis arve maksmata, sammus sirge seljaga kohvikust välja. (TKI)

Lauses 15 on ruum laiendiga markeerimata. Vaatleja liigub mööda teed ning kajastub tema mulje sellest. Peale verbiga antud suunalisuse ei osutu muul moel ruumi markeerimine oluliseks. Reaalset liikumist kajastavas lauses 16b on nii liikumise LÄHTEKOHT (õigemini lähteasend ehk istumine) kui ka liikumise SIHTKOHT (TULEMUS) kontekstist tuletatavad. Üsna sageli rõhutatakse siiski liikumise TULEMUST, nagu lauses 16c, kus seda väljendab afiksaaladverb *püsti*. Ruumi markeerimata jätmine on iseloomulik just asendimuutuse kirjeldamisele, ent esineb ka täieliku asukohavahetuse korral, nagu lauses 16a.

Verb *viima* tingib fiktiivse liikumise konstruktsioonides enamasti mingi ruumimarkeri. Reaalse liikumise puhul on ruumirolli mitteavaldumine tavalisem, selle asemel on tähelepanu all PATSIENT (17a) ning tüüpiliselt ka VASTUVÕTJA (17a) või EESMÄRK/TULEMUS (17b), nt

(17)

- a) RL: Ta korraldas heina- ja sõnnikuvedu, käis veskil, tõi kolist hagu, *viis remonti vajavad põllutööriistad sepale* ja käis hommikuti meiereis piima viimas. (TKI)
- b) RL: Ta *viis lapsed linde vaatama*. (PT)

Reaalse liikumise lauses 17a märgib PATSIENTI *põllutööriistad* ning VASTUVÕTJAT *sepale*, lauses 17b viitab PATSIENDILE *lapsed* ning EESMÄRGILE/TULEMUSELE *linde vaatama*. Fiktiivne liikumine lubab ruumi jätta markeerimata näiteks juhul, kui tähelepanu keskpunktis on mitu eri suunas liikujat ning nende liikumise TULEMUS (18a). Muul juhul peab ruum ilmselt siiski olema markeeritud, nt SIHTKOHT (18b), nt

(18)

- a) FL: **Teerada** lookleb läbi vaarikavarte ja *viib kaks last* vääramatult kokku. (TKI)
- b) FL: Kui kuhugi pöörasidki jäljed, siis *viis see rada mõnda taluõue*. (TKI)

Lauses 18a markeerib reaalseid liikujaid *kaks last* ning TULEMUST *kokku*. SIHTKOHT on lauses 18b kujul *mõnda taluõue*. Samas ei ole staatilise situatsiooni kirjeldamisel tõenäoliselt võimalik selline valdaja vahetumine, mis on tüüpiline reaalse viimise korral, st VASTUVÕTJAT pole fiktiivse liikumise konstruktsioonides ilmselt võimalik väljendada.

Verb *minema* tingib fiktiivse liikumise lausetes üldjuhul ruumi markeerimise laiendiga, ent teatud juhtudel võib see puududa (19), nt

(19) FL: Tee kulgeb kiiresti. (PT)

Nii ei avaldu fiktiivse liikumise lauses 19 ükski ruumiroll ning selle asemel on markeeritud LIIKUMISVIIS *kiiresti*. Reaalse liikumise lausetes ei markeerita sageli ruumi eraldi siis, kui implitsiitselt avaldub liikumise TULEMUS (20a). Samuti ei markeerita ruumi tihti siis, kui väljendatakse LIIKUMISVIISI (20b, 20c), aga ka TULEMUST (20d) ja EESMÄRKI/TULEMUST (20e), nt

(20)

- a) RL: Ütles ja läks. (TKI)
- b) RL: Nii, hästi ettevaatlikult tuleb minna, et Merilin ei komistaks... (TKI)
- c) RL: Kas minna õige liftiga? (TKI)
- d) RL: „Aga et tal maidal nii suur ing oli, et uks nii ammuli pidi minema,” arutas Friide. (TKI)
- e) RL: Agatha läks kingi Vilmale näitama ja andis lõpuks õele proovida - üks number oligi jalgadel vahet, on vist praegugi -, räägib Alfred häirimatult edasi, ja siis võttis Vilma need kingad ja viskas ahju. (TKI)

Lauses 20a märgitakse liikumissündmust, mil AGENDI ASUKOHT liikumissündmuse lõpus või tema liikumise SUUND pole oluline, kõige tähtsam on märkida seda, et AGENT on kusagil mujal, aga mitte siin. LIIKUMISVIISI näitlikustavad laused 20b (*ettevaatlikult*) ja 20c (liikumisvahend *liftiga*). Lauses 20d on *ammuli* tõlgendatav eeskätt TULEMUSENA, seevastu lauses 20e on TULEMUSE kõrval rohkem esiplaanil EESMÄRK (*kingi Vilmale näitama*).

Ka verbi *suunduma* korral võib reaalse liikumise lausetes jätta ruumi laiendiga markeerimata, kui tähelepanu keskendub liikumissündmuse kaugemale EESMÄRGILE ja TULEMUSELE (21), nt

(21)

- a) RL: Nagu mõned mehed olid künkalt näinud, *suundusid* kaks araablaste kiiret laeva jälitama õnnetut Emérillion'i. (TKI)
- b) RL: Laenasin Tamurilt sirni ja *suundusin* raamatukokku. (TKI)

Lauses 21a märgib rolli EESMÄRK/TULEMUS fraas *jälitama õnnetut Emérillion'i*. Fiktiivse liikumise korral peavad ruumirollid lauses ilmselt realiseeruma, nagu näiteks lauses 21b liikumise SIHTKOHT *raamatukokku*.

Verbiga *pöörama* võivad ruumirollid eksplitsiitselt mitte avalduda nii fiktiivse (22) kui ka reaalse liikumise (23) korral – uuritavas materjalis ei esinenud küll ühtegi sellist fiktiivse liikumise lauset, ent see on seletatav pigem vähese lausehulgaga, nt

(22) FL: **Tee** *pööras*. (PT)

(23) RL: Ja sulane *pööras* minekule. (TKI)

Suunamuutmise tähenduses *pöörama* nõuab tavaliselt reaalse liikumise puhul ruumirolli asemel rolli EESMÄRK/TULEMUS markeerimist, nagu lauses 23 *minekule*. Fiktiivne liikumine muid rolle ruumirolli mitteavaldumise korral ilmselt ei tingi (vrd näide 22).

Verb *kulgema* võib nii fiktiivse kui ka reaalse liikumise väljendites tingida ruumi eksplitsioneerimata jätmise, ent seda tõenäoliselt ainult juhul, kui on omaette laiendiga markeeritud LIIKUMISVIIS või näiteks reaalse liikuja seisund (25), mis fiktiivse liikumise puhul seostub LIIKUMISTEE kujuga (24), nt

(24) FL: Kui **tee** *kulges* pikka aega nöörsirgelt, siis oli neil igav. (TKI)

(25) RL: Poiss *kulges* uimases äraolekus ja klammerdus pisiasjadesse: märkas üllatusega, mis maitse on vanal leival ja mõtles selle üle, istus veeämbrite ees ja silmitses kopsiku emailleeritud vart, unustas ennast terveks pärastlõunaks aknaklaasil jooksvaid vihmaniresid vaatama. (TKI)

Reaalse liikumise lauses 25 on markeeritud liikuja *poiss* seisund *uimases äraolekus*, fiktiivse liikumise lauses 24 viitab *nöörsirgelt* LIIKUMISTEE kujule.

Verbiga *ületama* on, nagu mainitud, LIIKUMISTEE alati eksplitsioneeritud lisaks verbile ka muul moel. Nii fiktiivse kui ka reaalse liikumise korral ongi tähelepanu keskpunktis (fiktiivselt või realselt) ületatav maa-ala kui LIIKUMISTEE ning kui lisaks sellele ruumi markeeritakse, siis kas ASUKOHTA (26) või LIIKUMISTEED kitsamalt (27), nt

(26) FL: **Poriligane rada**, mis algab õuelt, ületab kõrge kivivundamendiga lauda nurga juures virtsaoja, eksib takjaisse ja suubub teisel pool võsa põlluvahetele. (TKI)

- (27) RL: Otsustati siiski hea õnne peale välja minna ning hämaruse saabudes oma praegustelt positsioonidelt lahkuda, jõgi Tagavälja purdeid pidi ületada ning Jõepere all uued kohad sisse võtta, nii et Suuresulli poolne külg vabaks jääks. (TKI)

LIIKUMISTEED kajastavad lauses 26 ja 27 lisaks verbile fraasid *virtsaaja* ning *jõgi*, viimases kitsamalt ka *Tagavälja purdeid pidi*. ASUKOHT on markeeritud lauses 26 fraasiga *lauda nurga juures*.

Verb *looklema* lubab sarnaselt verbidega *pöörama* ja *tõusma* jätta fiktiivse liikumise lauses (28), samuti ka jõe liikumist kujutavates lauses (29) ruumi markeerimata, nt

- (28) FL: Tee keerles ja lookles, sügavatest rattaroobastest pritsis mudast vett mulle vastu sääri, mu põlletaskus rappus martsipanist jänes. (TKI)

- (29) RL (FL): Jõgi lookles. (TKI)

Et lausematerjali on vähe ning verb *looklema* kirjeldab tüüpiliselt staatilisi situatsioone, ei ole siinkohal võimalik liikumisruumi väljendamist reaalse liikumise korral põhjalikumalt käsitleda.

Kokkuvõtvalt on ruumirollide võimalik mitteavaldumine ning see, kas ruumirollide eksplitseerimata jätmine võiks tingida mõne muu semantilise rolli avaldumise, esitatud tabelis 5. Võimalused ei pruugi keelematerjali vähesuse tõttu olla lõplikud.

Tabel 5. Ruumirollide mitteavaldumine fiktiivse ja reaalse liikumise lauses

Liikumis- verbid	0-LOK võimalik		Muu rolli avaldumine kohustuslik	
	FL	RL	FL	RL
<i>viima</i>	jah	jah	jah?	jah
<i>minema</i>	jah	jah	ei?	ei
<i>suunduma</i>	ei?	jah	-	jah
<i>tõusma</i>	jah	jah	ei	ei
<i>pöörama</i>	jah	jah	ei	jah
<i>ületama</i>	ei	ei	-	-
<i>looklema</i>	jah	jah?	ei	ei?
<i>kulgema</i>	jah	jah	jah	jah

0-LOK = ruumirollide keeleline mitteavaldumine

Muudest erinevustest ruumi kirjeldamisel (erinevate ruumirollide esinemissagedused verbiti on toodud tabelis 6) võiks välja tuua, et verb *viima* tingib fiktiivse liikumise lauses sageli kas LÄHTEKOHA (30a) või LIIKUMISTEE markeerimise (30b), sellal kui reaalse liikumise lauses esines vaid üks LIIKUMISTEE marker (31a) ning mitte ühtegi LÄHTEKOHA oma, kuigi LÄHTEKOHTA on kindlasti võimalik väljendada (31b), nt

(30)

- a) FL: Bernard Kangro tallu *viib* Antslast **kaks neljakilomeetrilist maanteed**, Põrgupadriku asub aga tõepoolest pärapõrgus. (TKI)
- b) FL: **Tee** *viis* mööda peedipõllust. (TKI)

(31)

- a) RL: "Kui kellelgi on vaja midagi üle *viia*, aga endal pole parajasti mahti – käid ära?" (TKI)
- b) RL: *Viisin* ämbri toast välja. (PT)

LÄHTEKOHT on fiktiivse liikumise lauses 30a kujul *Antslast*, reaalse liikumise lauses 31b *toast*. LIIKUMISTEE on lauses 30b kaassõnafrasina *mööda peedipõllust*, lauses 31a afiksaaladverbina *üle*. LÄHTEKOHA ja LIIKUMISTEE sagedasem markeerimine fiktiivse liikumise väljendites oleks seletatav sellega, et reaalse viimise puhul on tähelepanu eeskätt PATSIENDIL ehk liigutataval ning sellel, kus see liikumissündmuse lõpus asetseb – kas mingis kohas või kellegi käes. Liikumise LÄHTEKOHT on sageli kontekstist tuletatav ning LIIKUMISTEE ei pruugi olla oluline. Fiktiivse liikumise korral asub põhitähelepanu sageli küll liikumise SIHTKOHAL (või SUUNAL), ent muidu viidavale rakenduv tähelepanu võib koonduda pigem liikumise LÄHTEKOHALE või LIIKUMISTEELE endale. Mõistestaja võib kujutada end reaalse liikujana situatsiooni sisse, kes kogeb teel liikumist ning seda, milline on liikumise siht (32a) ja millest möödutakse (32b), nt

(32)

- a) FL: **Üks lühike uulits** *viis* meid iseenesest mere äärde. (TKI)
- b) FL: **Tee** *viis* metsa äärest läbi, ühel pool oli odraoras, teisel lepavõsa ja suured põllukivid üksteise otsa hunnikusse lükatud. (TKI)

Lauses 32a on SIHTKOHT markeeritud fraasiga *mere äärde* ning lauses 32b LIIKUMISTEE fraasiga *metsa äärest läbi*, viimasele liitub ka lauses järgnev kirjeldus sellest, mis tee ääres asub. Palju harvem on uuritavate lausete põhjal enda kujutamine situatsioonist väljapoole, nii et kogu LIIKUMISTEE on korraga haaratud (33a), mida soodustab ka visuaalne hõlmatavus näiteks kaardil kujutatud tee puhul (33b), nt

(33)

- a) FL: Kivirahnude vahele olid rajatud käigud, mis kohtusid väikesel platsil, millelt vaevumärgatav rada üle mäeharja viis. (TKI)
b) FL: Huvitav oleks vaadata, kuhu meie linnast raudteed viivad. (TKI)

Tabel 6. Erinevate ruumirollide osakaal verbiti lausetes avaldunud ruumirollide hulgas

Liikumis- verbid	LÄHTE- KOHT		SIHTKOHT		SUUND		ASUKOHT		LIIKUMIS- TEE		Ruumi- rolle kokku		Lauseid kokku	
	FL	RL	FL	RL	FL	RL	FL	RL	FL	RL	FL	RL	FL	RL
viima	10% (11)	-	41% (46)	63% (20)	25% (29)	31% (10)	1% (1)	3% (1)	23% (26)	3% (1)	113	32	81	35
minema	12% (4)	3% (3)	23% (8)	71% (68)	21% (7)	19% (18)	6% (2)	2% (2)	38% (13)	5% (5)	34	96	26	127
suunduma	12% (3)	4% (9)	56% (14)	61% (145)	32% (8)	28% (66)	-	2% (4)	-	5% (12)	25	236	20	212
tõusma	17% (1)	52% (41)	50% (3)	10% (8)	17% (1)	24% (19)	-	9% (7)	17% (1)	5% (4)	6	79	8	198
pöörama	36% (4)	16% (7)	18% (2)	32% (14)	46% (5)	41% (18)	-	4% (2)	-	7% (3)	11	44	7	33
ületama	-	-	-	-	-	-	50% (2)	8% (6)	50% (2)	92% (66)	4	73	2	66
kulgema	13% (8)	-	5% (3)	12% (3)	13% (8)	31% (8)	34% (21)	15% (4)	35% (22)	42% (11)	62	26	53	23
looklema	5% (2)	12% (1)	9% (4)	-	14% (6)	-	40% (17)	88% (7)	32% (14)	-	43	8	41	12

Verb *minema* tingib fiktiivse liikumise lausetes tavaliselt LIIKUMISTEE (34a), reaalse liikumise lausetes aga väga suure tõenäosusega SIHTKOHA kirjeldamise (35a). Kui fiktiivse liikumise lausetes esineb SIHTKOHTA (34b) ja SUUNDA (34c) üsna võrdsel määral, siis reaalse liikumise lausetes märgitakse SUUNDA SIHTKOHAST palju harvem. LIIKUMISTEED ning LÄHTE- ja ASUKOHTA peetakse reaalse liikumise lausetes vajalikuks kirjeldada väga harva, sellal kui fiktiivne liikumine markeerib lisaks LIIKUMISTEELE üsna sageli ka LÄHTEKOHTA (34b), nt

(34)

- a) FL: **Kitsas teerada läks läbi võsa ja padriku**. (TKI)
b) FL: Aida tagant läks kõrges rohus **teerada tema majani**. (TKI)
c) FL: **Teerada läks** otse tema poole. (TKI)

(35)

- a) RL: Villem **läks** siis nüüd koju. (TKI)
b) RL: Ja selles kindlas usus **läksid** nad edasi. (TKI)

Reaalse liikumise lausetes koondub tähelepanu niisiis rohkem liikumise SIHTKOHALE (nagu *koju* lauses 35a), harvemini aga SUUNALE (nagu *edasi* lauses 35b). LIIKUMISTEE asukohta fiktiivse liikumise konstruktsioonidega kirjeldades muutuvad lisaks SIHTKOHALE (*tema majani* lauses 34b) ja SUUNALE (*tema poole* lauses 34c) oluliseks ka teised ruumipunktid, millega teed suhestada, nagu LÄHTEKOHT *aida tagant* lauses 34b ja LIIKUMISTEE *läbi võsa ja padriku* lauses 34a.

Verbi *kulgema* korral peetakse fiktiivse liikumise lausetes lisaks SIHTKOHALE sageli oluliseks markeerida ka LÄHTEKOHTA (36), reaalse liikumise lausete hulgas seda ei esinenud, kuigi LÄHTEKOHT on võimalik (37), nt

(36) FL: Aga varem *kulges* siit **koolitee**. (TKI)

(37) RL: *Kulgesime* koolist koju. (PT)

Tuleb siiski märkida, et enamasti on uuritavates fiktiivse liikumise lausetes tegu proadverbilise LÄHTEKOHA märkimisega, mida vormi põhjal (*siit*) võib pidada LÄHTEKOHAKS, ent mida võiks võib-olla mõista ka näiteks LIIKUMISTEENA (= *siit mööda*). Verbiga *kulgema* kaasneb reaalset liikumist kirjeldades fiktiivse liikumisega võrreldes sagedamini ka latiivsuse märkimist, nt

(38) FL: Nurganud kergelt kirdesse, liikus Bigart Punamägede poole, mille vadides oli vett ning kaarditähiste järgi *kulges* ka **tee** lähimasse oasi. (TKI)

(39) RL: Mõtete kogumise otstarbel *kulgesin* kööki ja sõin ära ühe muna. (TKI)

Lausetes 38 ja 39 kajastab latiivsust semantiline roll SIHTKOHT (*lähimasse oasi*, *kööki*). Fiktiivse liikumise väljendid eelistavad selle asemel pigem ASUKOHA väljendamist (40), reaalse liikumise puhul esines ASUKOHT harvem (41), nt

(40) FL: Kiriku juures *kulges* **maantee** sügavas kraavis, kuid jalakäijad eelistasid kõndida teepervel mööda sinna tallatud rada. (TKI)

(41) RL: Lootsik, milles oli Aidann, *kulges* soiste kallaste vahel, kui eespoolt hakkas terendama liivarand. (TKI)

ASUKOHT on lauses 40 kahekordselt markeeritud – maantee asukoht on suhestatud kirikuga (*kiriku juures*) ning ühtlasi on piiritletud ka maantee täpsem paiknemisala (*sügavas kraavis*). LIIKUMISTEED markeeriti fiktiivse ja reaalse liikumise lausetes verbi *kulgema* puhul enam-vähem võrdselt.

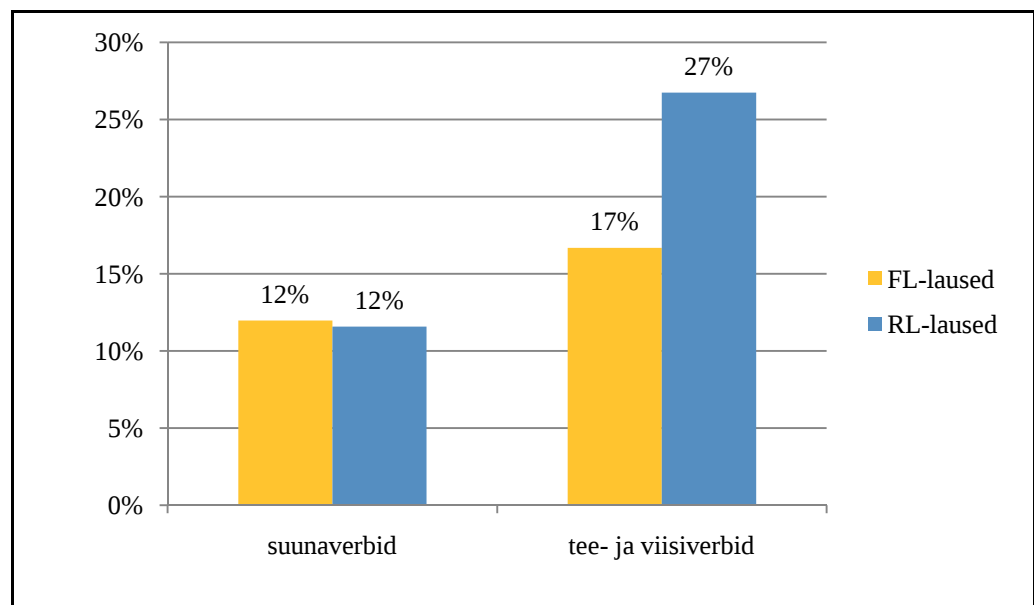
Olulisi erinevusi fiktiivse ja reaalse liikumise lausete vahel verbide *suunduma*, *tõusma*, *pöörama* ja *looklema* korral uurimismaterjali piiratud tõttu välja tuua ei saa (välja arvatud peatükis 3.3.1.1 käsitletud üldine separatiivsuse ja latiivsuse avaldumise erinevus verbi *tõusma* korral). Verbiga *suunduma* avaldusid reaalse liikumise lausetes küll mõningal määral LIKUMISTEE ja ASUKOHT, fiktiivse liikumise väljendites aga mitte, ent LIKUMISTEE ja ASUKOHA markeerimine on fiktiivse liikumise konstruktsioonides kahtlemata võimalik ning nende mitteesinemine on pigem seletatav vähese lausehulgaga. Verbiga *tõusma* esines reaalse liikumise lausetes ASUKOHA väljendamist, fiktiivse liikumise lausetes aga mitte, ent kuna fiktiivse liikumise lauseid on väga vähe, oleks ennatlik sellest suuremaid järeldusi teha. Kuna ka verbiga *pöörama* on uurimismaterjalis fiktiivse liikumise lauseid kesiselt, võib olla juhuslik, et fiktiivse liikumise puhul esines rohkem LÄHTEKOHA kui SIHTKOHA markeerimist, sellal kui reaalse liikumise korral oli see vastupidi.

3.1.2. LIKUMISVIISI markeerimine

LIKUMISVIISI saab markeerida nii liikumisverb (siinses materjalis *kulgema* ja *looklema*) kui ka mõni muu element lauses. Matsumoto LIKUMISVIISI tingimuse järgi saab fiktiivse liikumise väljendis LIKUMISVIISI märkida ainult siis, kui see viitab tee mingile omadusele (Matsumoto 1996a: 361–362; 1996b: 194). Siinse töö aluseks olevas uurimismaterjalis esines LIKUMISVIISI rolli nii fiktiivse kui ka reaalse liikumise korral 14% lausetes (vastavalt 33 lauses 238st ja 97 lauses 706st). Seejuures on viisimarkeri esinemise tõenäosus suurem siis, kui liikumisverb markeerib lisaks liikumisele LIKUMISVIISI või LIKUMISTEED, mitte aga SUUNDA (vt joonis 4). Eriti ilmneb see reaalse liikumise lausetest, millest 27% on LIKUMISVIIS omaette rollina markeeritud, kui lauses on kasutatud tee- või viisiverbi. Fiktiivse liikumise korral on vastav näitaja 17%. Suunaverbidega kaasneb lauses LIKUMISVIISI markeerimine mõlemal juhul 12% lausetest.

Et LIKUMISVIISI ja LIKUMISTEED markeerivate verbidega kaasneb rohkem LIKUMISVIISI markeerimist muude elementidega, võib olla põhjendatav rõhutamisevajadusega. LIKUMISVIIS on tänu verbile rohkem esil ning võib põhjustada selle veelgi täpsema kirjeldamise, sellal kui suunaverbiga on esiplaanil liikumise suunalisus ning liikumise kaudu saavutatav paiknemine; see aga, mil moel

asukohavahetus saavutatakse, muutub teisejärgulisemaks. Ka on võimalik, et kuna LIIKUMISVIISI kajastava verbi korral on esiplaanil liikumine kui selline ning ka suunamarkereid esineb harvem, siis hõlmavad nende koha viisimarkerid.

Joonis 4. Viisimarkerite esinemine FL- ja RL-lauses eri liiki verbide korral

Kuigi viisimarkerite osakaalu poolest üsna võrdväärsed, erinevad fiktiivne ja reaalne liikumine viisimarkerite loomu poolest. Fiktiivse liikumise lauses viidatakse enamasti LIIKUMISTEE kujule (42a) või suhtelisele paiknemisele (42b), harvemini liikumiskiirusele (42a) või tee pikkusele (42c), nt

(42)

- FL: Jõudnud halkjate luidete vahel tumendavale **õliteele**, **mis noolsirgelt** ja **kiirelt** viib neid Õlilinna poole, paneb Emerson pikast dieedilistumisest kerge käe Bigarti õlale ning küsib südamessetungivalt: (TKI)
- FL: **Rajad** ise *kulgesid* paralleelselt või siis ristisuunas, nii et iga einsteinlane kõigi puhul kehtiva ühesuguse liikumiskiiruse korral päeva jooksul (mõiste, mille ma arusaadavuse huvides ise olen lisanud, seal seda polnud) vähemalt korra teise omasuguse (kuni kohtumiseni) einsteinlasega kokku pidi saada. (TKI)
- FL: Mind hämmastas selles **külatänavas**, **mis peaaegu katkematult kilomeetrite viisi** mööda järvekallast *lookleb* ja mida ma kunagi varem näinud polnud, kaks asja. (TKI)

LIIKUMISTEE kuju märgib lauses 42a *noolsirgelt* ning liikumiskiirust samas lauses *kiirelt*. Liikumiskiirust väljendav *kiirelt* väljendab seejuures pigem reaalse liikuja liikumiskiirust, mitte aga LIIKUMISTEE kuju, nagu on pakkunud Matsumoto (1996a: 362, 1996b: 194–204). Lauses 42b kujutatakse kahe tee vastastikust paiknemist

(*paralleelselt, ristisuunas*), lauses 42c aga leiab täpsustamist, kuidas tee järve suhtes asetseb (*pea katkematult mööda järvekallast*). Lauses 42c kirjeldatakse ka järve kõrval asetseva tee pikkust (*kilomeetrite viisi*), mis samas on ka see vahemaa, mida reaalse liikumise korral läbitakse.

Reaalse liikumise lausetes on viisimarkereid mitmekesisemalt. Tavaliselt viidatakse reaalse liikuja spetsiifilisemale LIIKUMISVIISILE (43a, 43b), mentaalsele või füüsilisele seisundile (43c, 43d), samuti tema liikumistrajektorile (43e), harvemini liikumiskiirusele (43f), liikumisvahendile (43h, 43i) või suhtelisele asetatusele (43j), nt

(43)

- a) RL: Pooljoostes ületas Valeri värske lumega kaetud muruplatsi. (TKI)
- b) RL: Üks valvuritest, kes Umboja jõe ääres üsna vee keelel kasvavas pajupõõsas positsiooni sisse oli võtnud, liigutas ennast, et oma asendit muuta ning silmapilk tõusis keset jõge laial kivil kükitanud kosklapaar prääksudes õhku. (TKI)
- c) RL: Ja läksin südame kloppides kuuri. (TKI)
- d) RL: Ta laskus mäekünkalt alla ja suundus vastumeelselt tihedasse tundmatusse metsa. (TKI)
- e) RL: Siis see juhtuski - saime mingist külast mööda ja paar peni sörkis kisaga järel, ja traktor oli oma käreaga põiki üle tee, põllu vahele pööramas. (TKI)
- f) RL: Tuleb veest välja, suundub aeglaselt lapse poole. (TKI)
- g) RL: Oma kohmitsemised kohmitsenud, tõmbas Elli vett, ületas edukalt koridori ja hingas oma uksele juba kergemalt, kui pärani allukse vahele ilmus suur tume kuju – Roland. (TKI)
- h) RL: Või minna jalgsi? (TKI)
- i) RL: Kas minna õige liftiga? (TKI)
- j) RL: Autod pargiti Põrgupadriku aia taha ning me suundusime hanereas Hiiemäele. (TKI)

LIIKUMISVIIS võib olla spetsifitseeritud otseselt liikumisele viitavana, nagu näites 43a *pooljoostes*, mis kirjeldab liikumiskiirust, aga ka seda, et liikumisvahenditeks on jalad ning et liikuja kombineerib kõndimist ja jooksmist. LIIKUMISVIIS võib ka liikumisega mitte seonduda – mingi tegevus või ka seisund on liikumisega samaaegselt võimalik ning nii ei takista prääksumine lendamist (43b) ega südamekloppimine kuuri minemist (43c) ning ka vastumeelsus ei tingi metsa suundumata jätmist (43d). Vahend LIIKUMISVIISINA on kujutatud lausetes 43h *jalgse* ja 43i *liftiga*, kusjuures esimesel juhul leiab see märkimist tänu vastandamisvajadusele, teisel juhul aga kirjeldatakse liikuja endaga mitte seotud, ent liikumist abistavat entiteeti. Liikumiskiirus on märgitud lauses 43f *aeglaselt* ning liikujate suhteline asetatus lauses 43j *hanereas*. Ka võib LIIKUMISVIIS markerida tegevuse lõpptulemust või õnnestumist, nagu lauses 43g *edukalt*.

Fiktiivse liikumise lausetes pole võimalik liikumisvahendi selline esinemine, nagu seda on reaalse liikumise lausetes 43h ja 43i *jalgsi* ja *liftiga*, nt **Tee läks jalgsi / liftiga üles*. Samuti on üsna tavapäratu või suisa võimatu fiktiivse liikumise lausetesse selliste viisimarkerite lisamine, mis viitavad elusolendi mentaalsele või füüsilisele seisundile, tema kehaosadele, kavatsustele, mõtetele jne. Sel juhul ei seostuks need enam reaalse liikujaga, vaid tegu oleks LIIKUMISTEE personifitseerimisega, ning kui ka selliseid markereid lisada, on need väga poeetilised ning võib-olla mitte alati vastuvõetavad, nt **Tee ületas joostes / mõtlikul ilmel / südame kloppides jõe*. See-eest viisimarkerid, mis rõhutavad kas LIIKUMISTEE kuju või asetsemist, reaalse liikuja trajektoori või liikumiseks kuluvat aega on fiktiivse liikumise lausetes võimalikud (nt *Tee viib otsejoones ja kiiresti jõe äärde*).

Kokkuvõte

Siinses magistritöös oli vaatluse all, kuidas väljendatakse reaalselt ja fiktiivset liikumist: milliseid liikumisverbe ning millises morfoloogilises vormis selleks kasutatakse ning milline on fiktiivset ja reaalselt liikumist kajastavate lausete argumentstruktuur. Uuritav fiktiivse liikumise tüüp hõlmas lauseid, milles lineaarset, tüüpiliselt LIIKUMISTEENA esinevat entiteeti kirjeldatakse liikuvana. Liikumisverbidest leidsid põhjalikumalt käsitlemist verbid *viima*, *minema*, *suunduma*, *tõusma*, *pöörama*, *ületama*, *kulgema* ja *looklema*. Uurimismaterjal pärines eesti keele koondkorpuse tasakaalustatud korpuse ilukirjanduse allkorpusest ning päringusõnadena olid kasutusel ühelt poolt LIIKUMISTEE-entiteete märkivad substantiivid *tee*, *rada*, *teerada*, *maantee*, *raudtee*, *tänav* ja *jäljed* ning teiselt poolt liikumisverbid *viima*, *minema*, *suunduma*, *tõusma*, *pöörama*, *ületama*, *kulgema* ja *looklema*. Uuritavaid fiktiivse liikumise lauseid oli kokku 238 ning reaalse liikumise lauseid 706.

Kui reaalselt liikumist väljendavad kõik liikumisverbid, siis millegi asukoha kajastamisel võib liikumisverbide esinemisel olla piiranguid. See, millised verbid saavad fiktiivse liikumise konstruktsioonides esineda ja millised mitte, jääb siinses töös lahtiseks, kuna eeldab põhjalikumalt ja laiahaardelisemat liikumisverbide analüüsi, mida töö aluseks olev uurimismaterjal ei võimaldanud. Siiski võib öelda, et on liikumisverbe, mis kirjeldavad LIIKUMISTEE asukohta üsna neutraalselt (nt *minema*), samas kui teised verbid on sellises funktsioonis ülimalt poeetilised (nt *kallama*). Teisalt on verbe, mis eelkõige just fiktiivset liikumist väljendavadki (nt *looklema*). Ka on tavaline, et fiktiivset liikumist kirjeldavad grammatiliselt intransitiivsed verbid ning transitiivsed verbid (nt *viima*) käituvad fiktiivse liikumise lausetes samuti pigem intransitiivselt. Seevastu verb *ületama* tingib alati grammatilise objekti kasutamise. Kõigi transitiivsete verbide osas on iseloomulik, et fiktiivse liikumise väljendamisel kausatiivne tähenduskomponent nende tähenduses puudub. Fiktiivse liikumise konstruktsioonides saavad suure tõenäosusega esineda liikumisverbid, mis markeerivad lisaks liikumisele SUUNDA (nt *suunduma*, *pöörama*), LIIKUMISTEED (nt *ületama*) või LIIKUMISVIISI kas

üldisemalt (nt *kulgema*) või liikumistrajektoorige (st LIIKUMISTEE kujule) viitavalt (nt *looklema*).

Kui vaadelda predikaadi morfoloogilisi vorme fiktiivse ja reaalse liikumise lausetes, siis aja ja kõneviisi osas olulisi erinevusi ei ilmnenud: kõneviisidest on ülekaalukalt kõige tavalisem kindel kõneviis ning ajavormidest eelistavad mõlemad lihtminevikku. Olevikku esineb rohkem kui kaks korda vähem ning teisi ajavorme leidub harva, kuigi kõik ajavormid ja kõneviisid on nii fiktiivse kui ka reaalse liikumise lausetes võimalikud. Küll aga saab predikaat fiktiivse liikumise lauses olla ainult kolmandas isikus ning ei saa väljendada umbisikulist tegumoodi.

Teise teemaringina leidis käsitlemist fiktiivse ja reaalse liikumise lausete argumentstruktuur: kuidas kajastuvad ruumisuhted ning kuidas markeeritakse LIIKUMISVIISI.

Kõikide uuritavate verbide osas joonistub välja selge korrelatsioon predikaadi tähenduse ja ruumi märkivate semantiliste rollide kasutamise vahel. Kui liikumisverb markeerib lisaks liikumisele endale SUUNDA (*viima*, *minema*, *suunduma*, *tõusma*, *pöörama*), kajastuvad lauses pigem latiivsed ruumisuhted. Kui liikumisverb markeerib LIIKUMISTEED (*ületama*) või LIIKUMISVIISI (*kulgema*, *looklema*), väljendatakse lauses sagedamini liikumise ASUKOHTA või LIIKUMISTEED, st lokatiivseid ruumisuhteid.

Sõltuvalt verbist erineb aga see, kas ruumi laiendiga markeerimine on obligatoorne. Muudki erinevused argumentstruktuuris on verbispetsiifilised (näiteks PATSIENDI eksplitseerimise kohustuslikkus reaalse liikumise lausetes, kui predikaat on *viima*). Verb *ületama* määrab ruumi (täpsemalt LIIKUMISTEE) kohustusliku keelelise väljendamise nii fiktiivse kui ka reaalse liikumise väljendites. Verb *suunduma* tingib fiktiivse liikumise lausetes ruumi laiendiga markeerimise, reaalse liikumise lausetes aga mitte. Ülejäänud verbide osas on võimalik ruumirollide mitteavaldumine nii fiktiivse kui ka reaalse liikumise korral. Verbispetsiifiline on seegi, kas ruumimarkeri mitteesinemisel peab avalduma mõni muu semantiline roll (näiteks EESMÄRK/TULEMUS reaalse liikumise lausetes verbiga *suunduma* või LIIKUMISVIIS nii reaalse kui ka fiktiivse liikumise lausetes verbiga *kulgema*) või mitte (nagu verbiga *tõusma*). Üksikud erinevused eri ruumirollide esinemissagedustes fiktiivse ja reaalse liikumise korral tulenevad samuti liikumisverbist. Üldjuhul peab liikumisruum mingil moel fiktiivse liikumise lausetes

siiski avalduma. Kui verb liikumisruumi ei markeeri, peab ruumirolli mitteavaldumisel esinema mingi viisimarker, mis kirjeldab reaalse liikuja LIIKUMISVIISI piki LIIKUMISTEED või LIIKUMISTEE kuju.

LIIKUMISVIISI markeerimine fiktiivse liikumise lausetes on samuti piiratud. LIIKUMISVIISI (sh liikumise kiirust) saab kirjeldada siis, kui see viitab fiktiivse liikumise lauses kas LIIKUMISTEE kujule või (tavaliselt implitsiitselt avalduvale) reaalsele liikumisele, ent tõenäoliselt ei saa viidata reaalse liikuja füüsilisele või mentaalsele seisundile, tema mõtetele, kavatsustele jne. Kui ka sellised laused võimalikud on, siis on tegu pigem personifitseeritud LIIKUMISTEEGA.

Fiktiivne ja reaalne liikumine, mida saab kirjeldada samade keeleliste vahenditega, on ruumisuhete kujutamisel üldplaanis niisiis sarnased. See, millised ruumirollid lauses tõenäoliselt avalduvad, sõltub mõlemal juhul eeskätt liikumisverbi tähendusest – suunaverbid tingivad pigem latiivseid, tee- ja viisiverbid aga lokatiivseid markereid. Ka see, millal ruumi on võimalik laiendiga mitte märkida, sõltub eeskätt verbi tähendusest, mitte niivõrd sellest, kas tegu on fiktiivse või reaalse liikumisega. Verbispetsiifiline on seegi, millised ruumirollid lauses sagedamini, millised harvemini avalduvad. Küll aga on fiktiivse liikumise lausetes predikaadil morfoloogilise vormi piiranguid, samuti pole kõik viisimarkerid fiktiivse liikumise väljendites võimalikud.

Siinne magistritöö oli pilguheit fiktiivse ja reaalse liikumise avaldumise sarnasustele ja erinevustele, mis võiks viia uutele, laiahaardelisematele ning põhjalikematele uurimustele. Loodetavasti ei iseloomusta fiktiivse liikumise uurimisrada järgnev tsitaat: „Teid pole seal ollagi, rajad ei vii kuhugi, nad lõpevad sealsamas, kus algavad, keerutavad ringi ümber majalobudiku, ulatuvad ainult ojani, kaovad sookailude vahele või pudenevad puude alla...” (Veera Saar, “Ukuaru”).

Lühendid

0-LOK – ruumirollide keeleline mitteavaldumine lauses

FL – fiktiivne liikumine

PT – allikaviide siinkirjutaja loodud lausenäidetel 3. peatükis

RL – reaalne liikumine

TKI – eesti keele koondkorpuse tasakaalustatud korpuse ilukirjanduse allkorpusest pärinevate lausenäidete allikaviide 3. peatükis

Kirjandus

- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. Tallinn: Eesti Keele Instituut; <http://www.eki.ee/dict/ekss/>.
- Fillmore, Charles J. 1986. Pragmatically Controlled Zero Anaphora. – Proceedings of the Twelfth Annual Meeting of the Berkley Linguistics Society. Eds. V. Nikiforidou, M. VanClay, M. Niepokuj, D. Feder. Berkley, California: Berkley Linguistics Society, 95–107.
- Huumo, Tuomas J. 2005a. Onko jäädä-verbin tulosijamääritteellä semanttista motivaatiota. – Virittäjä, 109, 506–524.
- Huumo, Tuomas J. 2005b. How Fictive Dynamicity Motivates Aspect Marking: The Riddle of the Finnish Quasi-Resultative Construction. – Cognitive Linguistics, 16(1), 113–144.
- Huumo, Tuomas J. 2006. Kalliolta näkyy merelle – nollasubjektilause vai subjektiton tilalause? – Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin. Toim. T. Nordlund, T. Onikki-Rantajääskö, T. Suutari. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 550–570.
- Huumo, Tuomas J. 2009. Fictive Dynamicity, Nominal Aspect, and the Finnish Copulative Construction. – Cognitive Linguistics, 20, 43–70.
- Ikegami, Yoshihiko 1987. ‘Source’ vs. ‘Goal’: A Case of Linguistic Dissymmetry. – Concepts of Case. Eds. R. Dirven, G. Radden. Tübingen: Narr, 122–146.
- Jackendoff, Ray S. 1983. Semantics and Cognition. Cambridge, London: The MIT Press.
- Karsikas, Elina 2004. Tuli huikean avara suo, ja sen kainalosta hyppäsi taivaille karmea vuori. Spatiaalisen sijainnin ilmaiseminen fiktiivisenä liikkeenä. – Sananjalka 2004, 46, 7–39.
- Langacker, Ronald W. 1987. Foundations of Cognitive Grammar. Volume I: Theoretical Prerequisites. Stanford, California: Stanford University Press.

- Langacker, Ronald W.* 2005. Dynamicity, Fictivity, and Scanning. *The Imaginative Basis of Logic and Linguistic Meaning. – Grounding Cognition. The Role of Perception and Action in Memory, Language and Thinking.* Eds. D. Pecher, R. A. Zwaan. Cambridge: Cambridge University Press, 164–197.
- Langacker, Ronald W.* 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction.* New York: Oxford University Press.
- Matlock, Teenie* 2004a. The Conceptual Motivation of Fictive Motion. – *Studies in Linguistic Motivation [Cognitive Linguistics Research]*. Eds. G. Radden and K. Panther. New York and Berlin: Mouton de Gruyter, 221–248.
- Matlock, Teenie* 2004b. Fictive Motion as Cognitive Simulation. – *Memory & Cognition*, 32, 1389–1400; <http://faculty.ucmerced.edu/tmatlock/papers/memcog-final.pdf>.
- Matlock, Teenie, Michael Ramscar, Lera Boroditsky* 2005. On the Experiential Link between Spatial and Temporal Language. – *Cognitive Science* 29, 655–664; <http://faculty.ucmerced.edu/tmatlock/papers/mrb-cogscij-final.pdf>.
- Matlock, Teenie* 2006. Depicting Fictive Motion in Drawings. – *Cognitive Linguistics Investigations. Across Languages, Fields and Philosophical Boundaries.* June Luchjenbroers (ed.). *Human Cognitive Processing*, 15, 1387 – 6724. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 67–86.
- Matlock, Teenie, Daniel C. Richardson* 2004. Do Eye Movements Go With Fictive Motion? – *Proceedings of the 26th Annual Conference of the Cognitive Science Society*; <http://faculty.ucmerced.edu/tmatlock/papers/cogsci-04-fictmo.pdf>.
- Matsumoto, Yo* 1996a. How Abstract is Subjective Motion? A Comparison of Access Path Expressions and Coverage Path Expressions. – *Conceptual structure, discourse and language.* Ed. A. Goldberg. Stanford: CSLI Publications, 359–373.
- Matsumoto, Yo* 1996b. Subjective Motion and English and Japanese Verbs. – *Cognitive Linguistics*, 7, 138–226.
- Pustejovsky, James* 1996. *The Generative Lexicon.* Cambridge, London: The MIT Press.
- Richardson, Daniel C., Teenie Matlock* 2007. The Integration of Figurative Language and Static Depictions. An Eye Movement Study of Fictive Motion. – *Cognition*, 102,

129–138;

<http://faculty.ucmerced.edu/tmatlock/papers/RichardsonMatlockInPress.pdf>.

Ruppenhofer, Josef 2006. Fictive Motion: Construction or Construal? – Proceedings of the 32nd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society.

Rätsep, Huno 1978. Eesti keele lihtlauseste tüübid. Tallinn: Valgus.

Sivonen, Jari 2005. Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Stefanowitsch, Anatol, Ada Rohde 2004. The Goal Bias in the Encoding of Motion Events. – Studies in Linguistic Motivation [Cognitive Linguistics Research]. Eds. G. Radden and K. Panther. New York and Berlin: Mouton de Gruyter, 249–267.

Stosic, Dejan, Laure Sarda 2009. The Many Ways to Be Located in French and Serbian: the Role of Fictive Motion in the Expression of Static Location. – Space and Time in Language and Literature. Eds. M. B. Vukanović, L. G. Grmuša. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 39–60;

http://www.lattice.cnrs.fr/IMG/pdf/Paper_Stosic_SardaRiejka05.pdf.

Zlatev, Jordan 2007. Spatial Semantics. – The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Eds. D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford, New York: Oxford University Press, 318–350.

Talmy, Leonard 1983. How Language Structures Space. – Spatial Orientation. Theory, Research, and Application. Herbert L. Pick, Jr. & Linda P. Acredolo (eds.). New York: Plenum Press, 225–282.

Talmy, Leonard 1996. Fictive Motion in Language and "Ception". – Language and Space. Paul Bloom, Mary Peterson, Lynn Nadel, Merrill Garrett (eds.). Cambridge: MIT Press, 307–384.

Talmy, Leonard 2000a. Toward a Cognitive Semantics. Volume I: Concept Structuring Systems. Cambridge: The MIT Press.

Talmy, Leonard 2000b. Toward a Cognitive Semantics. Volume II: Typology and Process in Concept Structuring. Cambridge: The MIT Press.

Tragel, Ilona 2002. Kognitiivne lingvistika mujal ja meil. – Teoreetiline keeleteadus Eestis Toim. R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste ja H. Õim. TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus: 272–286.

- Tragel, Ilona, Ann Veismann* 2008. Kuidas horisontaalne ja vertikaalne liikumissuund eesti keeles aspektiks kehastuvad? – *Keel ja Kirjandus* 7, 515–530.
- Ungerer, Friedrich, Hans-Jörg Schmidt* 1996. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London: Longman.
- Vainik, Ene* 1995. Eesti keele väliskohakäänete semantika: kognitiivse grammatika vaatenurgast. – *Ars grammatika*. Toim. H. Metslang. Tallinn: Eesti TA Eesti Keele Instituut.
- Veismann, Ann* 2009. Eesti keele kaas- ja määrsõnade semantika võimalusi. *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis*, 1406–5657; 11. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Verspoor, Marjolijn, René Dirven, Günter Radden*. 1999. Putting concepts together: Syntax. – *Cognitive Exploration into Language and Linguistics*. Eds. R. Dirven, M. Verspoor. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 79–105.
- Wang, Yina* 2009. Dynamicity of Fictive Motion Expressions in English and Chinese; <http://linguistics.berkeley.edu/~iclc/pdfs/a831.pdf>.
- Õim, Haldur, Heili Orav, Piia Taremaa* 2009. Lihtlause semantika. – *Keel ja Kirjandus*, 7, 489–504.

Fictive and actual motion in Estonian

Summary

The present thesis explores fictive and actual motion expressions in Estonian. Fictive motion sentences describe static scenes using linguistic means of motion (e.g. *The road goes to Tartu*). This study focuses on type of fictive motion expressing location of traversable path (e.g. *road, railway* etc). The motion verbs studied were *viima* ‘take’, *minema* ‘go’, *suunduma* ‘head’, *tõusma* ‘rise’, *pöörama* ‘turn’, *ületama* ‘cross’, *kulgema* ‘proceed’ and *looklema* ‘wind’. It has been argued that the coding of fictive motion differs from the coding of actual motion (Matsumoto 1996b, Matlock 2004a, Ruppenhofer 2006). The purpose of this study is to point out the similarities and differences between coding fictive and actual motion. The analysis covers motion verbs and arguments coding space and manner in fictive and actual motion expressions. The data consist of 238 fictive motion and 706 actual motion occurrences drawn from the Balanced Corpus of Estonian (Subcorpus of Fiction).

In Estonian motion verbs expressing direction (e.g. *suunduma*), path (e.g. *ületama*) and manner (e.g. *looklema*) may express fictive motion. Manner verbs may specify the configuration of path (*looklema*) or actual motion along the depicted path (*kulgema*). From this study it remains open which motion verbs cannot express fictive motion. There are no significant differences of temporal and aspectual properties of verb forms between fictive and actual motion sentences. However, motion verbs in fictive motion sentences have to be in 3rd person and cannot be impersonal.

There is a strong correlation between the semantics of motion verbs and the arguments most often expressed in a sentence. From this respect no differences were found between fictive and actual motion sentences. Motion verbs expressing direction (*viima, minema, suunduma, tõusma, pöörama*) tend to be used with language units expressing lative relations, motion verbs expressing path (*ületama*) or manner (*kulgema, looklema*) are most preferably used with expressions of locative relations (i.e. path or location). There are small differences between marking space in fictive and actual motion expressions that result from verb semantics. However, in fictive motion sentences it is limited to express manner. Manner of motion can be specified to the extent it defines the shape of the path or the speed of the actual mover.